

Izbor Ferdinanda I. hrvatskim kraljem.*)

O četiristotoj obljetnici.

I.

Katastrofa što je stigla 29. augusta 1526. mađarsku kraljevsku vojsku na polju nedaleko od Mohača na desnoj obali Dunava (u Baranji), bila je sama o sebi tek jedna izgubljena bitka, manje krvava od tolikih prije i poslije nje. No prijevaka smrt mladoga kralja Ludovika II., koji ne ostavi zakonita potomka, dala joj je ono poznato istaknuto historijsko značenje i učinila ju je osobito opasnom. Međutim mišljenje, da je mohački poraz samo slučajan hir ratne sreće, bilo bi sasvim neispravno, jer on je u stvari bio upravo nužna posljedica unutarnjega rastvaranja ugarsko-hrvatske državne zajednice. Ovo rastvaranje začelo je još smrću snažna i ugledna kralja Matijaša I. Korvina († 6. apr. 1490.) i glavna je značajka vladanja obojice slabića Vladislava II. (1490.—1516.) i sina mu Ludovika II. (1516.—1526.). Sada je kraljevski ugled spao na nevjerojatno niske grane, finansijska državna sredstva nisu više iznosila ni trećinu prihoda kralja Matijaša, glavni osnov dojakošnje moći i snage državne, stalna plaćenička vojska („crna četa“) razila se i propala je, a pogranične utvrde i obrambene naprave bile su potpuno zanemarene, dok su strastvena partijska trvenja mađarskoga i hrvatskoga plemstva dosegla upravo grešnu žestinu zbog stalne opasnosti, što je državi prijetila duž čitave južne granice od Turčina.¹⁾

*) Ovo je ulomak iz moga djela „Hrvatska povijest“, svezak II, dio 2, glava prva. Od toga djela izišao je dosada prvi svezak (*Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925, str. 735*).

¹⁾ O dezolatnim prilikama u Ugarskoj i Hrvatskoj sa Slavonijom između smrti kralja Matijaša I. Korvina i mohačke katastrofe (od 6. apr. 1490. do 29. aug. 1526.), s hrvatske strane stoji na prvom mjestu ono, što je o tome napisao Klaić, *Povijest Hrvata* vol. II, 3. Zagreb 1904., 161—358. Od ranijih radnja Mesičevih, danas ima naučne vrijednosti od česti još rasprava „Hrvati nakon bana Berislavića do mohačke bitke“ (*Rad* knj. 18. i 22.), dok je još uvijek korisna „Grada mojih rasprava u „Radu“. Listine i isprave“ (*Starine* knj. V, 108.—288.). Mnogo je više urađeno s mađarske strane. Tu se istače prije svega rasprava Ortway, *A mohácsi csata; elvesztésének okai és következményei* (= Mohačka bitka; uzroci i posljedice katastrofe). Bp. 1910 (izdanje mađ. akad.), a onda Zbornik izdan prilikom četiristote obljetnice bitke na Mohačkom polju: *Mohácsi emlékkönyv 1526* (= Spomenknjiga mohačka 1526). Bp. 1926. U tom su Zborniku važne ove radnje: Bruckner, *Magyarország belső állapotai a mohácsi ütközet előtt* (= Unutarnje stanje Ugarske pred mohačkom bitkom) pg. 11—40; Miskolczy Ist., *Keresztes hadjárat terve a mohácsi ütközet előtt* (= Osnova o krstaškoj vojni pred

Ni sada, na glas o mohačkoj katastrofi, partijska trvenja nisu se smirila ni u Ugarskoj ni u Hrvatskoj i Slavoniji. Šta više, političke partije mjesto da su potražile u slozi i u zajednici spas svoj i svoje domovine, još su većim ogorčenjem — posmatrajući zlokobni mohački dan tek sa stajališta svojih partijskih interesa — stale jedna drugu pobijati. Narodna stranka, koja je sa svojim vođama najvećim dijelom umakla mohačkom pokolju, gledala je naime u njemu samo poraz dvorske stranke i potpuni neuspjeh njene politike saobraćaja sa inostranstvom i upiranja na nj, pa se sada cijelom svom ušćuvanom vojnom i moralnom snagom založila, da provede saborski zaključak od 12. oktobra 1505. — koji je kraljevskom sankcijom stekao moć zakona — a po kojemu bješe svaki stranac isključen od ugarsko-hrvatskoga prijestola.²⁾ Dvorska stranka opet,

mohačkom bitkom) pg. 41–62; Artner, Magyarország és az apostoli szentszék viszonya a mohácsi vést megelőző években 1521–1526 (= Odnosi između Ugarske i svete apostolske stolice u godinama 1521.–1526., što su predhodile mohačkom porazu) pg. 63–124; Dąbrowski, Lengyelország és a török veszedelem 1526 előtt (= Poljska i turska opasnost prije 1526) pg. 125–140; Török, A mohácsi vést diplomáciai előzményei (= Diplomatski poslovi što su predhodili mohačkom porazu) pg. 141–192; Gyalóky, A mohácsi csata (= Mohačka bitka) pg. 193–276. Od ranijih radnja od naučna su značaja: Berzeviczy, Beatrix királyné (1457–1508). Bp. 1908; Tóth, Mátyás király idegen zsoldosserege. A fekete sereg (= Inostrana plaćenička vojska kralja Matijaša. Crna vojska). Bp. 1925; Fraknói, II Ulászló királylyá választása (= Izbor Vladislava II. za kralja). *Századok* 1885; Schönherr, Hunyadi Corvin János 1473–1504 (= Ivan Korvin Hunyadski). Bp. 1894; Fögel, II Ulászló udvartartása (1490–1516) (= Dvor Vladislava II). Bp. 1913; Fraknói, Erdődy Bakócz Tamás élete (= Život Tome Bakoca Erdödsckoga). Bp. 1889; Fraknói, Magyarország és a cambrai liga 1509–1511 (= Ugarska i kambrejska liga). *Századok* 1882; Márki, Dósa György (= Juraj Doža). Bp. 1913; Fögel, II. Lajos udvartartása 1516–1526 (= Dvor Ludovika II). Bp. 1917; Fraknói, Werbőczy István életrajza (= Životopis Stjepana Werbőczija). Bp. 1899; Tóth–Szabó, Szatmári György primás 1457–1524 (= Prvostolnik Juraj Szatmári). Bp. 1906; Szabó, A magyar országgyűlések története II. Lajos korában (= Historija ugarskih sabora za Ludovika II). Bp. 1909 (s bogatim dodatkom isprava); Szabó, Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505–1526 (= Naše borbe za narodno kraljevstvo od 1505. do 1526.). Bp. 1917 (odlično); Neustadt, Ungarns Verfall am Beginne des XVI. Jahrhunderts. *Ung. Revue* 1885; Popescu, Die Stellung des Papsttums und des christlichen Abendlandes gegenüber der Türkengefahr vom Jahre 1523 bis zur Schlacht bei Mohács 1526. Bukurešt 1887; Fraknói, Ungarn vor der Schlacht bei Mohács (1524–1526). Bp. 1886 (prevod s madžarskoga); Fraknói, Tomori Pál élete (= Život Pavla Tomorija) u zbirci „Egyháznagyok a magyar középkorból (= Crkveni velikodostojanstvenici iz ugarskoga Srednjega Vijeka). Bp. 1915.

²⁾ Tome nasuprot nasljedni ugovori između Habsburgovaca i kraljeva Matijaša I. Korvina (1463) i Vladislava II. (1491, 1506 i 1515), pa i onaj između kralja Maksimilijana Habsburgovca i ugarskoga te hrvatskoga plemstva od 1491., nikad nisu inartikulirani (uzakonjeni) u državnom saboru, već su smatrani samo familijarnim baštinskim ugovorima, odnosno obećanjem ugarskoga i hrvatskoga plemstva dinastiji Habsburškoj; zakonske obaveze i snage za državu kao cjelinu, oni nisu nikad imali. Zaključak

izišavši teško oslabljena iz sukoba sa sultanom, gledala je sada u Sulejmanu i u ojačaloj turskoj moći najopasnijega dušmana domovine, pa je zato uzela još krepče tražiti što tješnje veze sa Zapadom, ne smatrajući narodnu snagu Madžara i Hrvata dovoljnom, da se uspješno brani i bori protiv otomanske carevine, koja se mohačkom pobjedom uzdigla do svjetske velike sile prvoga reda i očito išla za tim, da se još i dalje širi. Jasno je dakle, da će oba ova partijska stajališta nužno dovesti do preloma i sukoba i u pitanju izbora novoga kralja.³⁾

II

Prvi glasi o mohačkoj katastrofi stigoše u Zagreb 2. septembra, a donio ih je s drugima i Juraj Kobasić Brekovički.⁴⁾ On je izrijekom naod 1505. pak, inartikulirani je zakon. Gl. o tome Fraknói, A magyar királyválasztások története (= Historija ugarskih kraljevskih izbora). Bp. 1921, 134—157 i Szabó Dezső, Küzdelmeink (= Naše borbe) 59 i dalje.

³⁾ Već su suvremenici bistro upoznali u neslozi madžarskoga i hrvatskoga plemstva i u njihovu građanskom ratu najtežu posljedicu mohačkoga poraza. Tako kaže Brodarić: „Infelici cuidam nostro fato, ut *rege etiam amisso* non solum pateremur ea, que ab externo hoste passi sumus, *sed domesticis etiam dissidiis ac factionibus ob alium regem in locum demortui substituendum agitaremur*“ (Acta Tomiciana vol. VIII, 250), dok je poljski kralj Žigmunt kazao poslanicima palatina Stjepana Báthoryja ovo: „*An differentia vel in media pace non possit non esse perniciosissima, quando magis nunc pernicioso videri debet, regno ipso Ungariae in faucibus communis hostis constituto*“ (Acta Tomiciana vol. IX, 19),

⁴⁾ Za vrijeme od Mohačke bitke do izbora Ferdinanda I. Habsburgovca (odnosno Ivana Zapoljskoga) hrvatskim kraljem, glavni su izvori i literatura: 1. Izvori. Proglas kneza Krsta Frankapana od 3. sept. 1526. (Tkalčić, Spomenici grada Zagreba vol. III, 251—252); njegovo hrvatskim jezikom a glagoljskim pismenima napisano pismo senjskom biskupu Franji Jožefiću od 5. sept. (Kukuljević, Acta croatica 215—218); njegovo pismo mletačkom patriciju Ivanu Ant. Dandolu od 29. sept. iz Koprivnice i pismo Jerolima Zadrana istomu od 22. okt. iz Somogyvára (Sanuto, Diarii [mlet. izd.] tom XLIII, col. 121—123, 274—281). Onda zbirke isprava: Šišić, Hrv. saborski spisi vol. I (i II). Zagreb 1912—1915; Laszowski, Habsburški spomenici vol. I. Zagreb 1914; Klaić, Acta Keglevichiana ann. 1322—1527. Zagreb 1917; Thallóczy—Hodinka, A horvát véghelyek oklevéltára (= Zbornik isprava hrvatske krajine) vol. I. Bp. 1903; Thallóczy—Barabás, Codex diplom. comitum de Frangepanibus vol. II. Bp. 1913; Ipolyi, Oláh Miklós levelezése (= Korespondencija Nikole Olaha). Bp. 1876. Od suvremenih pisaca glavni su: Brodarić († 1539), De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohach (Acta Tomiciana vol. VIII, 248 i dalje); Szerémi György (Georgius Sirmiensis † o. 1560) II Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484—1543 (= Spomenica Đure Srijemca dvorskoga kapelana kraljeva Ludovika II. i Ivana [Zapoljskoga] o propasti Ugarske od 1484 do 1543). Bp. 1857; Sermek (Zermegh † 1584), Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Ioannem Ungariae reges (ap. Schwandtner, Script. rer. hung. vol. II. Beč 1747, str. 382 i dalje). Literatura. Trnka, Borba o prijestolje u Ugarskoj i Hrvatskoj od bitke mohačke do izbora u Cetinu (Program preparandije u Petrinji 1889—1890); Trnka, Djelovanje Ferdinanda I. u Ugarskog i Hr-

pomenuo, da je nesreću skrivio nevjerojatan nered, što je vladao u mađarskoj vojsci, jer je „svak [h]otel kapitan biti“, a osim toga Mađari su „prez svakoga reda k boju šli“. O samom kralju Ludoviku Kobasić je pričao, da je srećno „ušal na Dunaj“, dakle da se spasio.

Na taj crni glas oblada Zagrebom velik strah i opća zabuna, tako da su u prvi kraj svi pomišljali na bijeg. Još dan ranije, u subotu 1. septembra, stigao je u Zagreb s četiri stotine dobro opremljenih konjanika knez Krsto Frankapan, a s njime i Krbavski knez Ivan Karlović sa svojom četom. Knez Krsto uze sada hrabriti građanstvo i plemstvo govoreći mu, da položaj nije tako očajan, jer dobrza će se oko kralja — koji da je živ umakao u Budim — skupiti nova velika vojska, a ta će Turčina suzbiti. Šta više, u tom je smislu Krsto Frankapan napisao i razaslao na sve strane brojna pisma, a 3. septembra objavio je još i javni proglas na plemstvo i građanstvo u Slavoniji.⁵⁾ Budući da bana Franje Batthyányja nije bilo u zemlji, a jedva da se tada izvjesno i znalo, da li je iz boja živ umakao, svi su sada gledali u hrabrom knezu Krsti i njegovoj vojsci svoga braniča i prirodnoga vođu; tako se narod pomalo ohrabrio i primirio. „Ovo vse ovdje bižaše za vsega Slovinskoga rusaga“ — piše knez Krsto iz Zagreba

vatskoj od izbora u Cetinu do smrti Krste Frankapana (*Program* vel. realke u Zagrebu 1887—1888); Smolka, Ferdinands I. Bemühungen um die Krone von Ungarn (*Archiv für österr. Gesch.* vol. 57). Beč 1878; Jászay, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után (= Dnevi mađarskoga naroda poslije mohačkog poraza). Pešta 1846 (još uvijek veoma korisno djelo); Ortway, Mária II. Lajos magyar király neje (= Marija, žena ugarskoga kralja Ludovika II). Bp. 1914; Szabó D., Küzdelmeink 175—226; Fraknói, A magyar királyválasztások története 158—180; Reiszig, A Jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon (= Jerusalimski Ivanovački viteški red u Ugarskoj). Bp. 1925; Tahy István, Tahyak és azokkal rokon családok (= Tahy i s njima u srodstvu stojeće familije). Bp. 1904; Komatar, Die Teilnahme Hans Katzianers bei der Wahl Ferdinands I. von Österreich zum Könige von Kroatien (*Mitteilungen des Musealvereines für Krain* vol. XII, 1899, Heft 5 u. 6); Krnic, Ivan Pastor (*Rad* knj. 201), Zagreb 1914; Horvat Rudolf, Ferdinandovci i Zapoljinci u Hrvatskoj (*Nastavni Vjesnik* XII, 1905); Šišić, Koprivnica, Cetin i Dubrava (1526—1527). *Savremenik* X, 1915, 329—344 (izašlo i njemački: Die Wahl Ferdinands I. von Österreich zum König von Kroatien. Zagreb 1917.) Od općih djela up. s hrvatske strane Klaić, Povjest Hrvata. Sv. III dio I. Zagreb 1911, 55—69), a s mađarske Acsády, Magyarország három részve oszlásának története 1526—1608 (= Historija Ugarske rasparčane u tri dijela od 1526. do 1608.). Bp. 1897 (to je peta sveska velikoga djela: A magyar nemzet története (= Historija mađarskoga naroda), koje je uredio Aleks. Szilágyi. Gl. još i djelo, kojim su se stariji hrvatski historici mnogo služili: Fessler-Klein, Geschichte von Ungarn vol. III. Leipzig 1874.

⁵⁾ Ovaj je proglas sačuvan u originalu, a čuva se u arhivu Jugosl. Akademije. Štamptom prvi ga je objelodanio Mesić (*Starine* V, 274) a onda Tkalčić (*Monumenta grada Zagreba* III, 251—252).

5. septembra prijatelju, senjskom biskupu Franji Jožefiću⁶⁾ — „da mi ovdje sada ne pridemo, slobodno pust rusag ostajaše; dâ ovo im kumfort i srce, da smo meju njih prišadši . . . i ne bi dosle čovik ostal, da bismo ne bili ovamo (t. j. u Zagreb) prišli.“ Primirivši zemlju, knez Krsto nakanio je prije svega da pođe u Dubravu k zagrebačkom biskupu Šimonu Erdödyju, za koga je čuo, da se srećno spasao iz boja. „Ondi [h]oćemo kupiti slovinski rusag“ (t. j. sabor slavonski) — piše Jožefiću — „i čekati kraljeve zapovidi, kamo i kuda nam zapovi.“

No prije naumljena polaska iz Zagreba otpremio je pomenuto pismo biskupu Jožefiću (za koga je držao, da se nalazi uz kralja Ludovika u Budimu), a u kojem daje i jasna izražaja svom shvaćanju političkoga položaja u državi poslije mohačkoga poraza. Blagodareći naime Gospodu, što je kralj ostao živ — kako mu je pričao Jure Kobasić — knez Krsto produžuje: „Dokle je kralj ušal, držimo da je ta razboj gospodin Bog dopustil nad kraljem i Ugri, ne za zlo ili pogibelj, dapače za dobro vično tomu rusagu; zač, ako bi bili sada Ugri cara [turskoga] razbili, kada bi konac njih nevridnu reženju, ili gdo bi mogal pod njimi ostati? . . . a ovako ih [h]oće ta razboj učiniti pokornije i poslušnije.“ Sada, poslije boja, drži Krsto, da će sultan krenuti na Budim, a onda da će na povratku pokušati da zauzme Jajce. Zato „ako pod Budin pride, mi mnimo da kralj nima z Budina ustupiti, nego se dopustiti v Budini oblèci; zač, ako pobiže z Budina, zgubi kraljestvo: on pobigši z Budina, vsemu rusagu ubi srce; ne će se nigdore k njemu kupiti, ni za njim se spravljati. Da ako osta, [h]oće vas rusag k njemu potezati.“ Tako kralj treba da radi već zato, što će se doskora skupiti velika vojska, koja će lasno Turčina potući, jer će se on naći primoran, da svoje čete razdvoji na obje dunavske obale, i to tako, da će sultan ostati na jednoj, a veliki vezir Ibrahim paša na drugoj obali. Vojske pak dovest će kralju Ludoviku u pomoć vojvoda Ivan Zapoljski i „markulab“, to jest markgraf Juraj Brandenburški. „K tomu ufamo se mi Slovinac skupiti ove nedele na dvajset tisuć ljudi [i] s timi [h]oćemo poiti kamo nam kralj reče.“

Međutim još isti dan ili najkasnije sjutradan 6. septembra, primio je knez Krsto pouzdan glas, da kralj Ludovik nije živ umakao iz boja, a sultan da je paleći i plijeneći pošao prema Budimu. Na tu vijest podiže se knez Krsto s čitavom svojom vojskom prema Dravi hrabreći svagdje

⁶⁾ Original ovoga pisma, napisana glagoljicom na četiri strane papira velikoga formata, nalazi se još i danas u drž. arhivu u Beču (*Hungarica*). Biskup Jožefić nikad ga nije dobio u ruke. Hrvatskom originalu priložen je i suvremeni latinski prevod. Original publikovao je Kukuljević, *Acta croatica* 215—218, a po njemu Tkalcčić o. c. 252—255, obojica glagoljskim pismenima.

narod, a onda, prešavši rijeku, odasla do Stolnoga Biograda pet stotina konjanika da zaštite grad. Podjedno sazvaio je za nedjelju 23. septembra slavonsku gospodu na sabor u Koprivnicu, nakan da se još za vremena vrati iz Ugarske u Slavoniju⁷⁾.

Utom se zaista sultan Sulejman prikučio preko Tolne gradu Budimu i zauze ga 12. septembra. Još 30. augusta uveče stiže na dvor kraljici Mariji njen komornik, neki Nijemac, i javi joj žalosni glas o punom porazu kraljeve vojske, našto ona duboko potresena sjutradan ranom zorom — oko tri sata — ostavi grad na konju u pratnji glavnih dvorskih časnika. Bili su to kraljevski blagajnik Aleksije Thurzó, papinski poslanik barun Ivan Burgio i kancelar biskup vesprimski Toma Szalaházy, pa brzim kasom svi zajedno zagrabiše put Požuna, dok su brojnim kolima i konjima te lađama po Dunavu otpremljeni svi dragocjeniji predmeti iz dvora, navlaš velik dio gotova novca iz državne blagajne i najvažniji spisi iz dvorskoga arhiva. Još na putu u Požun dostiže je kod Neszmélya kraljev konjušnik, Nijemac Ulrik Zetritz i obznani joj pögibiju kraljevu; Zetritz je naime bio prisutan, kad je kralj zaglavio. Na tu crnu vijest kraljica Marija malo da nije sašla s uma, ali sabravši se opet, produži putovanjem i stiže 3. septembra u Požun. Od toga časa uze ona nastojati svim silama, kako bi bratu Ferdinandu, nadvojvodi austrijskomu, pribavila krunu Sv. Stjepana, ubavijestivši ga odmah po brzom teklíču o teškoj nesreći, što ju je snašla. U Požunu okupi se doskora oko nje znatan broj velikaša i plemića, ponajviše bjegunaca s Mohača, a među njima i palatin Stjepan Báthory, hrvatski ban Franjo Batthyány, sekretar pokojnoga kralja Toma Nádasdy i gubernator vranskoga priorata Ivan Tahy; pače, već 6. septembra, a na glas o mohačkoj katastrofi, došao je k njoj iz Beča grof Nikola Salm, da je tješi i da se s njome posavjetuje o položaju⁸⁾.

⁷⁾ O vojnom pohodu Krstinom do i preko Drave gl. Sanuto, Diarii vol. XLIII col. 121—123. Da je baš sam Krsto sazvaio koprivnički sabor, kaže izrijekom pratilac njegov i potkapetan Jerolim Zadranić u svom pismu od 22. okt. patriciju Dandolu u Veneciju: „Et sua signoria (t. j. knez Krsto) tornò oltra la Drava in una terra dicta *Chaprontza* (= Koprivnica) et lì convoco tutti li signori et zentilhomeni del paese“ (Sanuto o. c. 277). Razumije se, da su pozivnice razaslane bar 10 do 14 dana ranije — prema običaju onoga vremena — dakle bar još oko 10. septembra. Prema tome deđa o Koprivničkom saboru došla je Krsti odmah poslije primljena pouzdana glasa, da je kralj Ludovik poginuo; to se moglo zbiti nekako oko 6. septembra.

⁸⁾ O tome gl. Ortway, Mária 190 i dalje. — Nenadana smrt 21. godišnjega kralja Ludovika II. dala je još njegovim suvremenicima prilike, da su u toj nesreći gledali političko ubijstvo. Ta je verzija sačuvana u jednom rukopisu djela Đure Sremca (ed. Wenzel 403—410: *De morte Ludovici regis „epistola flebilis“*). Tu se priča, kako su još prije svršetka boja na Mohačkom polju na konjima pobjegli kralj, sepeški župan Đuro Zapoljski (brat Ivanov) i nadbiskup kaločki i vojskovođa Pavao Tomory. Došavši

Međutim je nadvojvoda Ferdinand primio dne 6. septembra na putu ispred Innsbrucka vijest o porazu kraljeve vojske, baš onda, kad se spremao da iz Tirola upadne u Italiju i da udari na saveznike francuskoga kralja Franje I., glavnoga dušmana njegova brata cara Karla V. Ne znajući doduše još za nemilu sudbinu šurakovu, ali pobojavši se turske provale, napusti ončas svako uplitanje u zapadno-evropske zapletaje i skrene svu svoju pažnju Istoku⁹). Prvo mu je bilo, da je sutra dan 7. sept. pismeno zamolio neke odličnije ugarske i hrvatske velikaše, a među njima i bana Franju Battyányja, da bi u teškoj nesreći krepko poduprli kralja Ludovika i pomogli mu, da se strašni neprijatelj istjera iz zemlje, obećavajući u tu svrhu i sam pomoći¹⁰). No već drugi dan 8. septembra oko podneva, došao mu je pouzdan glas o kraljevoj smrti¹¹). Sada mu je bila prva briga, da zasjedne ispražnjeni ugarsko-hrvatski kraljevski prijestô, pa se zato i riješi na što brži povratak u Beč. Još isti dan naredi pismom svomu donjo-austrijskom vijeću, da otpremi hrvatskoj gospodi kao komisare Krsta Frankapana¹²), Nikolu Jurišića i mehovskoga prefekta Ivana Pichlera, a slavonskoj i banu Batthyányju ljubljanskoga biskupa Krsta Rauberera, Sigmunda Dietrichsteina i Ivana Auersperga. Ova su gospoda imala pozvati hrvatske i slavonske velikaše i plemiće, da se — u smislu baštinskoga prava i ranijih familijarnih ugovora — poklone (huldigen) nadvojvodi Ferdinandu, mužu nadvoj-

u Dunaszekcső (oko 20 klm. na sjeveru od mohačkoga bojišta na Dunavu), ubio je Đuro Zapoljski kralja, tobože kao upropastitelja familije Zapoljski, a onda su u općoj borbi među nadošlim Madžarima Tomoryjevi ljudi najprije ubili Zapoljskoga, a potom Zapoljevi Tomoryja. Leš kraljev je nato prenesen na obalu potoka Csele (10 klm. južno od mjesta Dunaszekcső) i tude još iste noći (29. aug.) sahranjen. dok su Tomory i Zapoljski pokopani u Dunaszekcsőjskoj crkvi. Već je davno dokazano, da je sve to prosta izmišljotina, koja se protivi svima poznatim detaljima tolikih drugih bistrih i vjerodostojnih izvora (gl. o tome najnoviju već pomenutu radnju Gyalóky, A mohácsi csata l. c. 246—254).

⁹) Smolka, Bemühungen 14—16; Trnka, Od bitke muhačke do Cetina 21—22.

¹⁰) Laszowski, Habsb. spom. I, 19—20.

¹¹) Dok Ferdinand *ujutro* 8. septembra piše donjoaustrijskom vijeću: „und nachdem ir nun sonder zweifl weiter *warhaftigen* bericht, wie die niederlag beschehen und ergangen, *ob auch der kunig zu Hungern tod oder lebendig sei*, emphanen haben mugt, und dann die sachen auf bald weg zu bedenken sein, damit wo bemelter *kunig tods verschiden sein solte, des wir doch nit verhoffen . . .*“ (Šišić, Sabori I, 3), još istoga dana. 8. sept, poslije podne piše slavonskim staležima: „Wir tragen kainen zweifl, ew sein unverborgen . . . und laider *ir kgl. wurde darin mit tod beliben . . .*“ (Šišić o. c. 7).

¹²) Budući da je knez Krsto još 1. aug. boravio u Speieru uz Ferdinanda (*Starine V*, 266), očito je, da je nadvojvoda držao, da se knez nalazi negdje u Austriji. Sam Krsto kaže u svom pismu Mlečaninu Dandolu, da se malo prije mohačkoga boja „požurio iz Njemačke“ kući (festinando nui dala Alemania in qua) Sanuto o. c. 121.

votkinje Ane, sestre kralja Ludovika II., kao svome gospodaru. Još su ih imala da podsjetite, da će im Ferdinand — kao njihov gospodar — doći zajedno s bratom carem Karlom u pomoć protiv Turčina, a onda im kazati i to, da će ih Ferdinand — kao njihov gospodar — ostaviti u svima starim pravicama i u punoj slobodi. Šta više, imala su im dati i nade, da će primiti velike novčane nagrade, spahiluke i časti¹³).

Austrijski su savjetnici zaista ispunili naređenje Ferdinandovo pa su u njegovo ime 15. septembra izdali Krstu Frankapanu, Nikoli Jurišiću i Ivanu Pichleru — kao nadvojvodinim komisarima — instrukciju, da bezodvlačno pođu u Hrvatsku i da ondje započnu razgovore s plemstvom u interesu Ferdinandovu¹⁴). Da li su ovi komisari odmah i pošli u Hrvatsku, nije poznato; mi samo pouzdano znamo, da su Ivan Pichler i Nikola Jurišić nešto docnije zaista izvršili povjereni im zadatak¹⁵), dok je Krsto Frankapan pošao svojim putem. Tako isto veoma je vjerojatno i to, da su Krsto Rauber, Sigmund Dietrichstein i Ivan Ausperger našli kontakta bar s nekom slavonskom gospodom, a naročito s banom Franjom Batthyányjem. Do toga zaključka naime dovode nas politički događaji u Slavoniji u drugoj polovini septembra.

Sabor slavonskoga plemstva, što ga je sazvaio knez Krsto za 23. septembra u Koprivnicu, odista se sastao. Sabrani staleži gledajući u tim teškim danima u hrabrom i zaslužnom vojskovođi prirodnoga vođu svoga, oduševljeno ga isklicaše — dignuvši ga po starom običaju tri puta u vis — „skrbnikom i braničem“ (tutor et defensor) kraljevine Slavonije i odglasaše mu zbog obrane zemlje ratnu daću po dukat (ili zlatni forint) od dimnjaka s ovlaštenjem, da je utjera po svojim ljudma¹⁶). Dalje su za-

¹³) Šišić, Sabori I, 3—8.

¹⁴) O. c. 9. Isprava izdana je u Ferdinandovo ime u Beču. Međutim toga dana stigao je nadvojvoda tek u Linc, a u Beču nalazimo ga tek 10. oktobra (Gévay, Itinerar Kaiser Ferdinands I.). Takovo se vjerodajno pismo može punom sigurnošću pretpostaviti i za one austrijske velikaše (Rauber, Dietrichsteina i Auersperga), koji su trebali da obadu slavonsko plemstvo.

¹⁵) 30. okt. kaže Ferdinand: „Wir emphelen dir . . . unserm . . . Hansen Püchler . . . *der jetzo in unsern geschäften aus dem krabatischen leger* hieher (t. j. u Beč) zu uns verriten ist . . .“ (Šišić o. c. 21). Dne 28. okt. piše kapetan Petar Kružić iz Senja Ferdinandu: „Intellexi ex egr. *Nicolao Jurisewyth* (!) capitaneo . . . voluntatem et intentionem eiusdem v. s. m., in quo ego congratulor, quod v. s. m., ex celsitudine et in tanta benignitate hoc miserum *regnum* (sc. Croatiae) iam fere dissipatum intendit tueri et in potestatem redigere propriam“ (Thallóczy-Hodinka o. c. 572); dakle je Nikola Jurišić u oktobru bio u Hrvatskoj i ondje djelovao u smislu svoje instrukcije, dabome ne samo kod Petra Kružića, nego i kod ostale hrvatske gospode.

¹⁶) Ovu je daću poslije sabora ban Batthyány htio da ubere za sebe, ali mu knez Krsto nije dao, „quia vt scitis — piše 5. okt. iz Ludbrega Pavlu Kerečényju — per dominos regnicolas ita statutum est, vt *nos* per homines nostros procuremus *eas* (sc. pecunias) *exigi facere*“. Taj je posao knez Krsto povjerio kao svomu dikatoru literatu Pavlu Nespeškumu (Laszowski o. c. 23).

ključili, da se ima izaslati svečano poslanstvo u ime kraljevine Slavonije. Ono je prije svega trebalo da stupi pred kraljicu udovicu Mariju, da joj izrazi saučešće kraljevine Slavonije zbog pögibije muža, kralja Ludovika, a onda trebalo je da pođe u Beč k nadvojvodi Ferdinandu, da se s njime sporazumije „glede izvjesnih potreba, kako njihovih tako i kraljevine Slavonije“¹⁷⁾. Za poslanike izabrani su zagrebački biskup Šimon Erdödy, knez Krsto Frankapan, Stjepan Désházy, Emerik Bradač, Ivan Kaštelanović, Andrija Ketzer i Matija Brodarić. Bana Franje Batthyányja doduše nije bilo u tom saboru, ali je on poslao u Koprivnicu nekoga svoga pouzdanika, koji je među gospodom djelovao u korist Ferdinandovu¹⁸⁾. Prisutna su bila i neka hrvatska gospoda, jamačno ona, koja su se nalazila u vojsci kneza Krsta a imala su — kao i sam Krsto — još i u Slavoniji zemljišnoga posjeda, među njima jamačno Krbavski knez Ivan Karlović. Ne znamo ništa pouzdano da li je na koprivničkom saboru bilo govora još i o popunjenju ispražnjena prestola, no ako jeste — što je već po prirodi same stvari više nego samo vjerojatno — svakako se najveća čest sabrane gospode izjavila, već pod neposrednim dojmom turske opasnosti, za Ferdinanda¹⁹⁾. To nam pokazuje već pomenuti zaključak o izašiljanju

¹⁷⁾ O poslanstvu u Požun i o njegovoj svrsi izvješćuje nas pismo Jerolima Zadrana od 22. okt.: „Et elesseno sua signoria (t. j. kneza Krsta) et lo rev. Sagrabiense (t. j. Šimona Erdödyja) per imbasator loro à la maesta della regina, qual fuziva in Posonio, per condolersi de la morte del re con sua maestà“ (Sanuto o. c. 278), dok nam je saborska vjerodajnica istoga poslanstva za nadvojvodu Ferdinanda sačuvana u originalu (Šišić o. c. 9).

¹⁸⁾ Već 26. sept. piše kraljica Marija banu: „Vbi scribitis vos missurum huc ad nos certos ex primoribus istius regni nostri (sc. Slavoniae)“ (Šišić o. c. 10), što se jedva može da odnosi na poslanstvo koprivničkoga sabora zbog prekratkoga razmaka u vremenu. Mnogo jasnije obilježuju banov rad kraljičine riječi u pismu od 23. okt.: „Intelleximus imprimis inter alios, *opera vestra factum, ut istinc ex isto regno Sclauonie de negociis publicis oratores, et quidem tam precipui, huc mitterentur.* De hac re plura retulit nobis is fidelis noster egregius Stephanus Deshazy, qui nostro iudicio fidelissimus videtur“ (Šišić o. c. 20). Da je ban došao u sabor, bio bi bez sumnje izabran u poslanstvo. Značajno je, da se 30. septembra nalazio s Petrom Kružićem u Varaždinu (Laszowski o. c. 21—22).

¹⁹⁾ 9. okt. javljaju iz Ljubljane u Veneciju: „Li signori Hongari parte di loro sono vegnudi insieme in la Schiavonia, dicta *Besiachia* (= Bezjačija = kajkavci) et ancora dall' altra parte de Corvatia è vegnudo il conte Cristoforo cum altri signori Corvati, et haueuano *dieta* insieme, in la qual dicti signori cum dicti populi, zoè Schiavoni et Hongari, *hanno electo lo illustr. prencipe Ferdinando per rè loro* (Sanuto o. c. 76.) Budući da potpuno pouzdano znamo, da se u Koprivnici nije birao kralj, ova nam glasina neprisutnoga svjedoka ne može da znači više, nego ono, što je rečeno gore u tekstu. Oni „*signori Hongari*“ slavonski su plemići mađarske narodnosti, kao primjerice susjedgradski gospodar Stjepan Désházy pa i sam biskup zagrebački Šimon Erdödy li ban Franjo Batthyány, pa Ivan Tahy, gubernator vranskoga priorata i toliki drugi. U spisima toga vremena često se pravi ovaka etnička razlika.

svečana poslanstva kraljici udovi Mariji i nadvojvodi Ferdinandu, s kojim se ono očito imalo prije svega tek sporazumjeti glede uvjeta, uz koje će ga slavonsko plemstvo izabrati kraljem. Prema tomu dakle, slavonsko plemstvo nije nipošto htjelo da prizna nadvojvodi Ferdinandu baštinsko pravo na krunu Sv. Stjepana u smislu onih ranijih familijarnih ugovora, na koje se Ferdinand pozivao. I zaista, izborna sloboda slavonskoga plemstva brzo je došla do snažna izražaja.

Poslije razlaza sabora knez Krsto Frankapan ostao je još nekoliko dana u Koprivnici sabirući vojske i ubirući zaključenu ratnu daću. Međutim saznaše za njegovo djelovanje i susjedne županije, naročito požeška i šomogjska, pa se i one dadoše pod njegovu zaštitu. Dne 5. oktobra Krsto se nalazio u Ludbregu nedaleko od Drave, a sutradan pošao je u Somogyvár — nešto južno od Blatnoga jezera — odakle je nakan bio da s biskupom Šimonom Erdődyjem i s ostalim slavonskim poslanicima ravno pođe u Požun. Za to vrijeme ostavio je sultan Sulejman (20. sept.) popaljeni Budim, a s njima i turska vojska, razlivši se kao bujica po objema obalama dunavskim harajući i paleći. Sada poleti knez Krsto do Stolnoga Biograda k svojoj konjaničkoj četi i uze hrabro odbijati zulumčare, našto oni okrenu na jug, popale Pečuh i prešavši Dravu sjedine se u Srijemu s ostalom turskom vojskom, koja se pod vodstvom sultanovim — pustošeći i ubijajući — vraćala zemljom između Dunava i Tise do Beograda. Oko 12. oktobra sva je turska vojska ostavila Ugarsku i Srijem. Sulejman očito nije imao na umu, da već ovaj puta zauzme Ugarsku, odgovivši taj posao na zgodniji čas. Ali odlaskom turske vojske nije se Ugarska još primirila; seljaštvo, naročito ono s desne obale dunavske, pobuni se protiv gospode kriveći je s tolike nesreće. U taj presudni čas spase knez Krsto sa svojom vojskom ugarsku gospodu od sigurne propasti, našto ga više onamošnjih županija, naročito zaladska i baranjska, također odaberu svojim „skrbnikom i braničem“. Stišavši i ove krajeve i ostavivši u Somogyváru svoga potkapetana Jerolima Zadranina s jakom četom, pošao je u Požun, da bi se priključio slavonskom poslanstvu, a to s tim radije, što ga je kraljica Marija još početkom oktobra pozvala da dođe do 14. istoga mjeseca u Hainburg na Dunavu zajedno s pomenutim poslanstvom na dogovor, gdje su se imali na njezin i palatinov poziv sastati neki mađarski velikaši, da se sporazume o načinu, kako da Ferdinand steče ugarsko-hrvatski prijestô, jer se i dosada već jasno pokazalo, da se jednostavnim priznanjem njegova baštinskoga prava (kako je on jednako isticao i želio) ni kod jednoga ni kod drugoga plemstva uspjeti ne može. No veoma je malo vjerojatno, da je knez Krsto još za vremena i došao u Hainburg, budući zabavljen onim seljačkim

nemirima u zapadnoj Ugarskoj²⁰). Međutim njegovi su drugovi s biskupom Šimonom Erdődyjem na čelu došli u Požun i ondje kod kraljice Marije izvršili od sabora im povjerenu zadaću, a potom krenuše 22. oktobra pred Ferdinanda u Beč. Jedva može da bude sumnje, da su se oni tom prilikom za nj izjavili. Šta više, zagrebački je biskup još u Požunu iznio neke svoje želje, od kojih je prva i glavna bila, da ga ima zapasti ostrogonska nadbiskupija. Znajući cijeniti jaki politički uticaj častohlepna muža, kraljica Marija upravo ga zato i preporučio osobitim pismom bratu Ferdinandu, dok mu je Toma Nádasdy izrijeckom istakao, kako je u sadašnjim prilikama veoma probitačno, da se biskupu Šimonu stavi u izgled ispunjenje sviju njegovih želja²¹). Utom se i Krsto Frankapan našao u Požunu. Dne 3. novembra znamo pouzdano, da je ondje²²).

²⁰) Gotovo svi moderni pisci tvrde, da se knez Krsto naumice nije pridružio slavonskom poslanstvu. Da to ne stoji, dokazuje nam ne samo akcija kneževa u zapadnoj Ugarskoj mjeseca oktobra, zajamčena nam od njegova pomoćnika Jerolima Zadrana (Sanuto l. c.), nego i njegove vlastite riječi. Dne 5. okt. kaže: „Cras enim . . . mane hinc (iz Ludbrega) Simigium (= Somogyvár) versus et tandem . . . ex illinc Posonium ad reginalem maiestatem ituri sumus“ (Laszowski o. c. 22). Sestra kneževa, Izota (= Jelisaveta) Frankapanka, udovica Stjepana Perényja, kaže u inače nedatovanom pismu košičkim građanima (ali je van svake sumnje napisano oko polovice oktobra), prema Krstinom pismu: „*Frater noster profectus est post reginalem maiestatem*“ (Laszowski o. c. 21). Jerolim Zadrana opet piše 22. oktobra: „ . . . perfina che sua signoria tornerà dalla maestà della regina, alla qual fu dedicato imbasator de Sclavonia insieme con lo rev. Xagabriense (= Šimon Erdődy), poi subito tornerà indietro in queste provincie“ t. j. u zapadnu Ugarsku (Sanuto o. c. 280), dakle je Krsto pošao u Požun nešto prije 22. oktobra. Tako isto ne stoji ni to, da se Krsto „nosio visokim mislima“ to jest da je pomišljao čak na krunu! Dne 9. nov. piše upravitelju Kranjske, Josipu Lambergu, da je za 25. okt. sazvan ugarski sabor (u Komoran) „*darauf man einen kunig nach loblicher alder gewohnhait erwöten und sezen soll, auch mit versamlung und durch die gesanden des ganzen königreichs zu Hungern, darzue wir auch unserm getreuen muglichen vleiss nicht gespart haben*“ (Šišić o. c. 22). Već sjutradan sklopio je knez Krsto s Ferdinandom u Hainburgu ugovor („abred“), kojim se obavezao „für sich selbs auch mit andern seinen herrn, freunden und verwandten nach seinem höchsten vermuegen *handlen, practicirn, furdern und verfolgen*, dass ir kgl. Mt. (Ferdinand bio je tada već izabrani kralj češki) zu solicher ir erbgerechtigkeit kume, also dass ir Mt. *einhellighlich von stenden zum kunig zu Hungern erwelt, angenomen und gekrent*“ (Šišić o. c. 23). Riječi Jerolima Zadrana, po kojima su došli neki moderni pisci do takoga zaključka, znače dakle, da je okolina kneza Krsta držala njega spram Ivana Zapoljskoga mnogo dostojnijim eventualnim kandidatom, a to s tim više, što se isti Jerolim Zadrana odmah poslije one stavke, u kojoj je veličao svoga gospodara, veoma nepovoljno izražuje o erdeljskom vojvodi Ivanu Zapoljskomu. Ne može dakle da bude sumnje, da je knez Krsto bio sve do sredine novembra iskreno odan Ferdinandu.

²¹) 23. okt. piše Nádasdy iz Požuna Ferdinandu: „*Domino episc. Zagrab. meo iudicio omnia sunt promittenda. Cum tempore ipsemet (si deus res serenitatis vestre prosperauerit) supplicabit vestrae serenitati, ne sibi promissa seruet. Ista non dico sine racione*“ (Šišić o. c. 19).

²²) Požunska knjiga gradskih računa bilježi: „*Samstag nach Omnium Sanctorum (= 3. nov.) geschenkt graf Cristoffen etlich hechten, zindl, karpfen und ruten . . .*“ (Ortvay, Mária 242 n. 28).

III.

Dok su ovako Ferdinand i Marija tražili dodira sa svojim slavonskim privrženicima, pošla je većina ugarskoga plemstva naročito nižega, sasvim drugim putem.

Čim se pročulo da su Turci ostavili Ugarsku, odmah se stalo pomišljati na popunjenje ispražnjena prijestola. Jegarski biskup Pavao Várday pomišljao je u prvi mah na poljskoga kralja Žigmunta I., no kad se uvjerio o njegovoj neodlučnosti, napusti tu misao, pogotovo otkad je primijetio, da je kod Madžara uzeo prevladavati zahtjev, da se izabere kralj domaće, a ne tuđe krvi. Malo potom pozove erdeljski vojvoda Ivan Zapoljski na dogovor plemstvo, županije i gradove za 14. oktobra u svoj grad Tokaj, u čuvenom vinorodnom kraju. I zaista, među ostalima nadoše se ondje temešvarski župan i čuvar krune Sv. Stjepana Petar Perényi, onda glasoviti pravnik i bivši palatin, vođa madžarske narodne stranke Stjepan Werbőczy („servus regni Hungariae“) i već pomenuti biskup jegarski Pavao Várday. Kako je u taj par erdeljski vojvoda sa svojom netaknutom vojskom (nešto oko 10.000 momaka) zaista bio gospodar političkoga položaja u Ugarskoj, a privrženici dvorske stranke ponajvećim dijelom ostaviše kosti svoje na Mohačkom polju, nije trebalo mnogo govorničke vještine Werbőczyjeve, da je na sastanku zaključeno, da se ima za 5. novembra sazvati izborni sabor u Stolni Biograd²³⁾ i ondje izabratu ugarskim kraljem najimućniji madžarski velikaš Ivan Zapoljski²⁴⁾.

²³⁾ Pozivnica za bana Franju Batthyányja sačuvala nam se u originalu. Datirana je 17. oktobra (Šišić o. c. 16).

²⁴⁾ Još je otac njegov, palatin Stjepan Zapoljski, posjedovao god. 1494. u svemu 12.308 porta (= sesija), a herceg Ivaniš Korvin, toliko obdareni sin kralja Matijaša . Korvina, samo 5.937 (gl. Acsády, Régi magy. birtokviszonyok 1494—1598. Bp. 1894, 32 (izdanje madž. Akademije). Zapoljski su starinom Hrvati iz požeške županije (gl. Čuk, Požeško plemstvo i požeška županija do pol. XIV. v. *Rad* knj. 229, 81—82). Još i danas ima mjestance Zapolje (kod pustare Godinjak) nedaleko od Nove Gradiške; po tomu mjestancu dobila je ova porodica ime i plemićki predikat: de Zapolje = Zapoljski. Pisanje današnjih madžarskih historika „Szapolyay“ — samo da što više zametu trag hrvatskom podrijetlu — neozbiljno je. Za svoje podrijetlo znao je još i sam kralj Ivan, iako je već — kao i otac mu — bio potpuno pomadžaren. Njegov sekretar Đorđe Srijemac (o. c. 132—153) priča, kako je za posta 1527. jednom prilikom kod večere kazao, da je podrijetlom Slaven Bošnjak iz sela Zapolja (quoniam acione esset Sclauorum Bosenensium de villa Zapulia), a i sam mu je ostrogonski nadbiskup Pavao Várday tom prilikom dobacio: „Verè tua maiestas est ex genere Sclauorum“. Dne 6 okt. 1530. pisao je kralj Ivan iz Budima Ludoviku Grittiju, da će turskoj vojsci pridružiti Petra Petr. vića, svoga krvnoga rodaka (adjunxeramus etiam magistrum Petrum Petrovich, qui nobis sanguine iunctus est — Pray, *Epistolae procerum* vol. I, 160). Pa i papinski legat, kardinal Aleander, ubilježio je u svom dnevniku „ad an. 1538. november 12“ ovako: „Quod hic Ioannes non sit oriundus ex ipsa vera Hungaria, sed . . . a *Poseca prope Sagrabiam*“ (Friedensburg, *Nuntiaturberichte aus Deutschland* vol. IV. Gotha 1894, 240).

No budući da su erdeljskom vojvodi i njegovim prijateljima, a u prvom redu Stjepanu Werbőczyju, dobro bili poznati raniji baštinski ugovori s kućom Habsburškom (1463., 1491., 1506., 1515.), a tako i njene tadašnje težnje, došli su na misao, ne bi li se sve opreke s bečkim dvorom uklonile na taj način, da se udovica Ludovika II., kraljica Marija, preuda za Ivana Zapoljskoga. Ali sestra Ferdinandova odlučno je odbila ponudu istaknuvši izriječkom, da ne će da „izda“ brata.

Poslije toga odgovora Ivan Zapoljski krene sa svojom vojskom na zapad, zauzme Budim, Ostrogon i Višegrad (gdje se čuvala kruna Sv. Stjepana s ostalim insignijama)²⁵⁾ pa najzad Stolni Biograd. Stigavši amo, bilo mu je prvo, da je dao leš nesrećnoga kralja Ludovika II. — koji su donijeli iz Csele potoka — svečano sahraniti u kraljevskoj grobnici uobičajenim obredom, a onda je sjutradan 10. novembra sabor začeo vijećanjem. Na izborni sabor došlo je mnogo velikaša²⁶⁾ i sedam biskupa, među njima i senjski Franjo Jožefić, onda zastupnici nižega plemstva iz 27 županija i predstavnici sedam ugarskih kr. slob. gradova. Još isti dan isklicaše oni jednoglasno, a s pozivom na sankcionirani saborski zaključak od 1505., Ivana Zapoljskoga kraljem Ugarske, Dalmacije i Hrvatske i odmah ga drugi dan (11. novembra) svečano okruniše krunom Sv. Stjepana. Budući da su oba nadbiskupa, ostrogonski i kaločki, poginula na Mohačkom polju, krunio ga je kao najstariji prelat po godinama — u smislu zakona — njiitranski biskup Stjepan Podmaniczky. Poslije krunisanja kralj Ivan nagradi najodličnije svoje privrženike: Pavao Várday imenovan je ostrogonskim nadbiskupom, Stjepan Werbőczy kraljevskim

²⁵⁾ Uz Petra Perényja drugi je čuvar krune tada bio sam Ivan Zapoljski.

²⁶⁾ Đorđe Srijemac izriječkom pominje među prisutnima i Franju Batthyányja, dakle hrvatskoga bana. Šta više, on priča, kako se s Petrom Perényjem, Valentinom Törökom i Ladislavom Moreom izrugivao novom kralju (o. c. 132, 238). To su onda prihvatili kao pouzdano Jászai (o. c. 151, 169), Smolka (o. c. 51) i Trnka (o. c. 34). No ne može da bude sumnje, da se Đorđe vara, pišući svoje djelo po pamćenju punih dvadeset godina doznije. Suvremeni Beatus Widmann napose ističe: „Die fordersten der cron seind nicht darbei gewesen, als der obriste canzler (t. j. Toma Szalaházy), der wan (= ban) aus dem Windischen landen, magister tavernicorum und viel andere“ (gl. Goldast, Commentarii de regni Bohemiae iuribus. Frankfurt 1627, II. 50), a tako i neki anonim u svom pismu napisanom neposredno poslije događaja: „Regina non adfuit (naime kod sahrane kralja Ludovika II.), est adhuc Posonii cum iisdem dominis, qui prius cum ipsa fuerunt; sunt autem: palatinus, Franciscus Batthyan, Christophorus comes (= Krsto Frankapan) . . .“ (Pray, Epistolae procerum vol. I, 289). No u svake sumnje stavlja uspješno rješenje ovoga pitanja činjenica, da je kralj Ivan odmah poslije krunisanja „zbog nevjere“ oduzeo Franji Batthyányju grad Vászón u vesprimskoj županiji (isprava u arhivu grofova Erdődy u Vörösváru-Rotenturm, danas u Štajerskoj; navodi je Fraknóí, Werbőczy 252). Đorđe Srijemac očito zamjenjuje Franju Batthyányja (ne dajući mu inače ni titulu bana), s njegovim bratom Urbanom Batthyányjem, koji je više godina bio odlučan privrženik kralja Ivana (Šišić, Sabori I, 171, 187, 193, 264).

kancelarom, Petar Perényi erdeljskim vojvodom ostajući i dalje čuvarom krune, a Valentin Török temešvarskim županom. Podjedno razaslati su glasnici na sve strane s pismima i s porukama, da se svak ima za petnaest dana pokloniti zakonito izabranom i okrunjenom kralju, jer da će inače kao „izdajica“ izgubiti časti i imanja²⁷⁾. Poslije toga sabor se razišao uz veliko oduševljenje prisutnih, naročito nižega plemstva. O tom je 16. novembra poljski poslanik, przemyslski biskup, Andrija Krzycki, izvijestio svoga gospodara, kralja Žigmunta, muža Barbare Zapoljske, sestre kralja Ivana, ovako: „Ni bogovi ne bi mogli Madžare nagovoriti, da sebi izaberu tuđinca za vladara. Sada su kao preporođeni i vraćaju se uz najveće veselje svojim kućama“²⁸⁾. Poslije sabora odaslan je kao osobiti poslanik („orator“) u Veneciju, papi Klementu VII. i francuskom kralju Franji I. senjski biskup Franjo Jožefić sa zadaćom, da ove strane vladare predobije za kralja Ivana, dok su drugi poslanici pošli kraljici Mariji, nadvojvodi Ferdinandu, njemačkim knezovima, engleskom kralju Henriku VIII., poljskom kralju Žigmuntu, pa i sultanu Sulejmanu, da im najave izbor i krunisanje novoga ugarskoga kralja²⁹⁾.

Izbor i krunisanje Ivana Zapoljskoga bio je težak udarac za Ferdinanda³⁰⁾, jer ne samo što se zbog toga našao primoran, da najposlije ipak prizna madžarskim i hrvatskim staležima pravo izbora, već poglavito zato, što je njegov takmac s tim činom stekao golemu prednost, ne samo u upravi Ugarske — kojoj je postao faktičnim gospodarom — nego i kod svih država neprijateljski raspoloženih protiv kuće habsburške, a to znači, kod većine tadašnjih evropskih dvorova. Prednost kralja Ivana sastojala se naročito u tomu, što je saborskim izborom, a još više krunisanjem, ne samo pretekao Ferdinanda, i tako u očima velike većine madžarskoga naroda kao i hrvatskoga u Slavoniji, riješio u svoju korist pitanje o popunjenju ispražnjena prijestola, već što su bez sumnje i mnogi dotadašnji privrženici Ferdinandovi smatrali, da je svaki drugi izbor suvišan, pa da će čitava stvar najzad svršiti onako, kao što je prije tridesetišest godina svršila borba za krunu Sv. Stjepana između Vladislava II.

²⁷⁾ Zato kralj Ivan i nije odmah dao izabrati na saboru novoga palatina, već je poslije krunisanja osobitim pismom pozvao Stjepana Báthoryja na vjernost (Pra o. c. 290).

²⁸⁾ „... nunc quasi renati sibi videntur cum summa letitia domum redeuntes“ (Acta Tomi c. vol. VIII, 263).

²⁹⁾ O ovim ugarskim poslovima gl. Ortway, Mária 209—289.

³⁰⁾ Nikola Olah — docnije sekretar kralja Ferdinanda I. i neko vrijeme biskup zagrebački — koji se tada (u nov. 1526.) nalazio u Požunu na dvoru kraljice udovice Marije, pisao je papi Klementu VII. dne 15. febr. 1530. među ostalim i ove riječi: „Quae res (t. j. izbor i krunisanje Ivana Zapoljskoga) cum reginae, palatino et aliis dominis Posonii tunc constitutis innotuisset, vix dici potest, quantum moestitiae et tristitiae omnibus attulerit“ (Ipolyi, Oláh Miklós levelezése 38).

Jagelovića i Maksimilijana Habsburgovca. Samo oni, koji su se većma pouzdavali u moć Ferdinandovu i od njega nadali se izdašnjoj pomoći, a to su bili Hrvati u Hrvatskoj, ili oni, koje je lična mržnja odvajala od Ivana Zapoljskoga i njegovih glavnih prijatelja, a to je bila mađarska dvorska stranka, ostali su još i dalje vjerni Ferdinandu.

IV.

Već se i dosada češće pokazalo, da su veze između Slavonije i susjedne Ugarske bile mnogo tješnje, negoli veze između Ugarske i udaljenije Hrvatske. Tumač ovoj činjenici nema se tražiti samo u geografskom smještaju Slavonije, već mnogo uspješnije u tome, što je u njoj vršilo na politički pravac zemlje odlučan uticaj mnogobrojno plemstvo mađarske narodnosti. Sasvim je dakle prirodno, da se poslije odlaska turske vojske i krunisanja Ivana Zapoljskoga, stalo u Slavoniji javno mišljenje kretati na štetu Ferdinandovu³¹⁾.

Glavni njeni velikaši, zagrebački biskup Šimon Erdödy, knez Krsto Frankapan, gubernator vranskog priorata Ivan Tahy, pa i sam ban Franjo Batthyány, bili su doduše u vrijeme stolnobiogradskega sabora na strani Ferdinandovoj, no brzo ga ostaviše. Još 10. novembra — dakle na sam dan izbora Ivana Zapoljskoga kraljem — svjetovao je biskup Šimon iz Čazme kaptol zagrebački, da se odazove pozivu kraljice Marije i palatina Stjepana Báthoryja i da pošlje na komoranski izborni sabor (zakazan za 25. novembra) kao svoga poslanika titularnoga biskupa rosonenskoga i arhidakona kalničkoga Andriju, dok je istoga dana knez Krsto utanačio u Hainburgu, kuda se navratio iz Đura, gdje se po zapovijedi Ferdinandovoj utaborio s 2000 pješaka i 1000 konjanika, da predusretne eventualni napadaj Ivana Zapoljskoga³²⁾, sa Ferdinandom napismeno ugovor („abred“), kojim se obaveza, da će svojski poraditi, da bude izabran i okrunjen ugarskim kraljem. Ferdinand opet obavezao se sa svoje strane, da će najdocnije šesti tjedan poslije krunisanja knezu Krstu predati za nagradu pradjedovski Senj s mjestima koja mu pripadaju, naime Otočcem, Stari-

³¹⁾ 23. nov. piše Ivan Tahy palatinu Stjepanu Báthoryju: „Sed admiramur, quod si sua maiestas ser. dom. Ferdinandus . . . et reginalis maiestas . . . hoc (t. j. dati se izabrati i krunisati) facere voluerunt, *extunc prius quam coronatus est Ioannes waywoda facere oportuisset*“. On svakako želi da dođe u sabor u Požun, ali odmah domeće: „Neminem enim videmus, *qui ad ipsa comicia ascenderet preter nos*, et si nos cum dom. bano ascendemus, quod et facere volumus, *illico regnum Sclauonie et comitatus vniuersi de Posega, Walko, Simigium necnon comitatus de Zala ad Ioannem waywodam deficient*“. Stoga mu treba novaca da uzmogne uzdržavati četvrtu vojnika, jer „si nos erga maiestates suas proficisceremus, quod et facere volumus, *omnes ibi ibunt* (t. j. vojnici), *vbi pecunias eis dabunt*“ (Šišić o. c. 28—29).

³²⁾ Sanuto o. c. 475. Dne 9. nov. knez Krsto je u Đuru (Šišić o. c. 22).

gradom i Prozorom, onda Steničnjak nedaleko od Kupe, Jastrebarsko, Okić i Lipovac u Slavoniji, a Pazin, Postojnu, Prem i još neka druga mjesta u Istri i Kranjskoj; onda, da će ga imenovati doživotnim vrhovnim kapetanom sveukupne ugarske vojske s plaćom što pripada tomu položaju, i najzad da će mu isplatiti 2.600 for. duga. Uz ove uvjete, koji se lično tiču kneza Krsta, Ferdinand još se napose obavezao, da će imenovati njegove prijatelje Šimona Erdődyja ostrogonskim nadbiskupom, a Franju Jožefića zagrebačkim biskupom (ako to ne bi moglo da bude budi s kojega razloga, onda biskupom velikovaradinskim)³³). Potom se Krsto vrati u Đur, gdje je saznao za stolnobiogradske dogadžaje, a ti ga se toliko doimiše, da je u svojoj uzbuđenosti dao napisati po svom potkapetanu Jerolimu Zadraniću 14. novembra osobito važno pismo na trident-skoga biskupa i Ferdinandova kancelara, Bernarda Clesa. U tom pismu moli ga knez Krsto, da bi kod svoga gospodara, nadvojvode Ferdinanda, bezodvlačno izdejstvovao pismenu izjavu, da će Šimon Erdődy biti imenovan ostrogonskim nadbiskupom bez ikakih uvjeta ili izgovora, jer samo na taj način ima knez Krsto pouzdane nade, da će biskup ostati uz Ferdinanda. Baš zato on i polazi već danas (14. nov.) u Slavoniju i u Požegu, da se sastane s njime i da ga nagovori, da zajedno pođu na Ferdinandov izborni sabor u Komoran. Pored toga — poruči knez Krsto — još je potrebno i to, da biskup Cles zajedno s ostalim savjetnicima zamole Ferdinanda, da bi dao točno ispitati, ko je od mađarske i hrvatske gospode potpuno sigurno na njegovoj strani, i da bi od njih zatražio, „budući da je svijet čudan“ (perchè el mondo è stranio), pismeno obećanje o tome. Kad bude sve to u Beču izvršeno, neka pošlju knezu Krstu po donosiocu ovoga pisma, Lovri Kantoriću, zajedno s pismenom izjavom Ferdinandovom o imenovanju biskupa Šimona Erdődyja, spisak imena one gospode, jer on, knez Krsto, hoće da zna, u koga se sve može pouzdati i kake korake treba još da poduzme.

Međutim saznao je i biskup Šimon za stolnobiogradske dogadžaje, od kojih ga se svakako najviše doimilo imenovanje Pavla Várdayja ostrogonskim nadbiskupom. Ogorčeni biskup ončas pođe na put s tvrdom odlukom, da se pokloni kralju Ivanu, jer očito više nije računao s Ferdinandovim uspjehom. Nekako oko 16. novembra prolazio je kroz mjesto Csurgó, a onda se dan dva docnije sastade na južnoj obali Blatnoga jezera, a sjeveroistočno od Somogyvára, u mjestancu Kőröshegyu s knezom Krstom, koji mu je dolazio iz Đura u susret. Ali plod ovoga sastanka nije bio onaki, kaki je knez Krsto sebi zamišljao još 14. novembra.

³³) Ugovor sačuvan je u originalu na pergameni u mađ. drž. arhivu u Budimpešti među frankapanskim spisima (dobavljenima iz Porpetta). Štampao ga je Šišić o. c. 23—25.

Svršio je naime poslije biskupova objašnjavanja i nagovaranja tako, da je Krsto Frankapan pošao mjesto u Komoran u Ferdinanov izborni sabor, zajedno s biskupom Šimonom Erdődyjem pred novookrunjena kralja Ivana. Očito je uvrijeđenom Mađžaru uspjelo da uvjeri kolebivoga Hrvata, da Ferdinand poslije potpuno ustavno i zakonito opravljena izbora i krunisanja Ivana Zapoljskoga ne će više doći u položaj, da ispuni njegove ugovorene zahtjeve. Stigavši najkasnije oko 20. novembra u Stolni Biograd, biskup Šimon Erdődy nagrađen bi od kralja Ivana unosnom biskupijom jegarskom, koja bješe imenovanjem Várdayevim ispražnjena, pače kralj mu sa 12. decembra naknadno još obavezao, da će ga imenovati i svojim kancelarom, čim bude Stjepan Werbőczy izabran palatinom³⁴⁾, dok je kneza Krsta Frankapana imenovao hrvatskim banom i vrhovnim kapetanom u zapadnoj Ugarskoj između Drave i Dunava (u t. zv. Dunantúlu), izdao mu darovnicu na Senj s mjestima koja mu pripadahu i najposlije prenio je na nj gubernatorstvo vranskoga priorata, a tako i obranu kraljevskoga grada Bihaća na Uni³⁵⁾.

Budući da je tada bio gubernatorom vranskoga priorata Mađžar Ivan Tahy, ne će ubrzo ni njemu — da spase svoj položaj — preostati drugo, nego pokloniti se kralju Ivanu³⁶⁾. To je uradio i Petar Keglević, naročito kad mu posjedi dođuše u opasnost³⁷⁾, pa i malom iznimkom čitavo slavonsko plemstvo, naročito od onda, kad je saznalo, da su ban Krsto Frankapan i biskup Šimon Erdődy prešli na stranu kralja Ivana, jer se od dosadašnjega bana Franje Batthyányja nisu ničemu mogli nadati. Taj srebroljubivi velikaš mađžarski nije se doduše iznevjerio Ferdinandu, ali koristeći se teškim položajem njegovim, tražio je od njega da mu

³⁴⁾ Šimon Erdődy ostao je i dalje biskup zagrebački. Njemu su dakle kao „izabranom“ jegarskom biskupu zapravo samo prepušteni bogati prihodi ove biskupije. Da je Šimon Erdődy uistinu i pobirao ove prihode, svjedoči nam naređenje Ferdinando gradu Košicama od 2. dec. 1527., kojim mu naređuje, da biskupove ljude, što dolaze „sabitati desetinu“, zatvori (Laszowski o. c. 93). U ispravi, izdanoj u Ostrogonu 12. dec. (Šišić o. c. 39), a u kojoj se kralj Ivan obavezuje, da će imenovati biskupa Šimona Erdődyja kancelarom, već se nazivlje „episcopus eccl. Zagrab. et electus episc. Agriensis“.

³⁵⁾ Prelaz biskupa Šimona Erdődyja i kneza Krsta Frankapana na stranu Ivanovu objašnjavaju: pismo Jerolima Zadrana biskupu Bernardu Clesu iz Đura od 14. nov. (ekscerpivano u mađžarskom jeziku kod Jászayja str. 194—195 po originalu u drž. arhivu u Beču, koji ja ondje nisam mogao naći), onda pismo Ivana Taha palatinu Báthoryju iz mjesta Csurgó (nedaleko od Zákányja na Dravi) od 23. nov. (Šišić o. c. 29—30), pismo bana Batthyányja kralju Ferdinandu iz Németyvára od 21. dec. (Šišić o. c. 40) i izvještaj mletačkoga poslanika Nikole Ongara od 11. jan. 1527. (Sanuto o. c. 628).

³⁶⁾ Gl. Tahy, Tahyak 61—66 i Reiszig, Szent János lovagrend 217—220.

³⁷⁾ Klaić, Acta Keglévichiana 97—99.

isplati zaostalu platu, stavljajući mu na raspolaganje bansku čast. Da ga održi u vjernosti, Ferdinand mu je isplatio tečajem novembra u dva puta 3.000 zlat. for. (dukata) uz obećanje, da će preostalih 3.000 for. primiti do Božića. Uza sve to Franjo Batthyány i dalje se nećkao, da dođe na poziv kraljice Marije u Požun ili na Ferdinandov poziv u Beč, zahtijevajući uporno, da ga se prije svega potpuno isplati³⁸⁾.

Kako vidimo kod popunjenja ispražnjena ugarsko-hrvatskoga prestola, presudnu su ulogu igrali spahiluci, pare i časti — sasvim u duhu feudalizma, kaki je tada vladao u čitavoj Evropi.

V.

Međuto nekako sredinom oktobra sastao se sabor hrvatskoga plemstva, možda u Cetinu. Na taj su sabor došli Ferdinandovi komisari Ivan Pichler i Nikola Jurišić pa predavši gospodi svoje vjerodajnice³⁹⁾ pozvaše ih, da se poklone nadvojvodi Ferdinandu kao svomu zakonitom gospodaru na osnovu baštinskoga prava njegove žene Ane i ranijih ugovora, utanačenih između kralja Vladislava II. i cara Maksimilijana (1491., 1505., i 1515.). Među plemstvom bile su doduše simpatije za kuću Habsburšku veoma jake, no ono se zato ipak ne htjede da odreče svoga prava izbora, a naročito zato, jer je imalo na umu, da se Ferdinand još prije izbora obaveže, da će im ispuniti neke želje i uvjete. U tu svrhu dakle, hrvatska gospoda izabraše svečano poslanstvo, koje je imalo prije svega izraziti kraljici Mariji saučešće kraljevine Hrvatske, a onda stupiti pred Ferdinanda i s njime se sporazumjeti glede onih želja i uvjeta. Izabrani su: Krbavski knez Ivan Karlović, Ivan Perušić i Gašpar Križanić. Primivši od sabora potrebnu instrukciju, kao i napose napisane želje hrvatskoga plemstva, hrvatski saborski poslanici pođoše put Požuna, dok je Nikola Jurišić okrenuo u Senj kapetanu Petru Kružiću⁴⁰⁾, a Ivan Pichler ravno u Beč. Već oko 30. oktobra odjašio je Pichler u austrijsku prestonicu te je dvor izvijestio o prilikama u Hrvatskoj, a samo nekoliko dana dočnije stigoše i hrvatski saborski poslanici u Požun.

Ne može da bude sumnje, da su se oni poslije izražene sućuti upustili s kraljicom Marijom i njenim savjetnicima u razgovor o Ferdinandovu izboru za hrvatskoga kralja i njima povjerili svoje želje. Ako ne ranije,

³⁸⁾ O držanju banovu gl. Šišić o. c. 28, 30—31, 33—34, 37, 38, 39—40 i Laszowski o. c. 24—25, 26—27, 29.

³⁹⁾ Poimence bile su izdane na knezove Stjepana Blagajskoga, Ivana Karlovića Krbavskoga, Vuka Frankapana Brinjskoga i Nikolu Zrinjskoga, oca sigetskoga junaka (Šišić o. c. 7).

⁴⁰⁾ 28. okt. ili dan dva ranije, nalazio se u Senju (Thallóczy-Hodinka o. c. 572 s rdavim datumom 20. okt.).

a ono su svakako u Požunu dočuli za izbor i krunisanje Ivana Zapoljskoga, što se njih sasvim drugačije doimilo negoli slavonske gospode. Davna težnja njihova, da bi stupili u tješnje odnose sa susjednim austrijskim zemljama, a navlaš s Ferdinandom, koji ih je već i dosada u ratovima s Turcima izdašnije pomagao od zakonita kralja Ludovika, sada im se pričinilo provedivom: oni su glasno izrekli misao, da se kraljevina Hrvatska pridruži nasljednim habsburškim zemljama.⁴¹⁾

Kad su oko 16. novembra polazili u Beč, preporučise njih i njihove želje Ferdinandu naročitim pismom ljubljanski biskup Krsto Rauber, onda Đuro Herberstein, Erazmo Dornberg i Stjepan Pemflinger, istaknuvši izrijeckom, da su „Hrvati vazda bili zaslužni za slavnu kuću austrijsku i kršćanstvo, boreći se protiv žestokih navala turskih velikom hrabrošću za domovinu, a sada se tako poniješe, da ih s tim radije preporučamo Vašem Veličanstvu, pa zato molimo Vaše Veličanstvo, da ih podupre i milostivo sasluša“⁴²⁾. Kad su hrvatski poslanici stupili pred Ferdinanda, izniješe mu u smislu svojih saborskih instrukcija želje i uvjete Hrvata, i zamole ga, da ih prihvati i odobri. Istaknuvši misao pridruženja kraljevine Hrvatske habsburškim nasljednim zemljama, zatražiše od Ferdinanda, da primi obavezu, da će u Hrvatskoj o svome trošku uzdržavati hiljadu

⁴¹⁾ 28. apr. 1527. hrvatski je sabor, sabran u Cetinu, podsjetio kralja Ferdinanda „nouerit maiestas vestra, quod eadem maiestas vestra nos *quesiuit sibi subiectos promittens nos coagregare erga alia sua regna hereditaria . . . has omnes promissiones, ser. rex, nos non inspeximus*“ (Šišić o. c. 98). Budući da na želju Ferdinandovih komisara hrvatski sabor od 1. jan. 1527. nije svojih poslanika slao u Beč, jasno je, da se ono Ferdinandovo obećanje, zdatu dabome na ponajprije izrečenu molbu ili želju hrvatskih saborskih poslanika, može da odnosi samo na novembar 1526., što nam pokazuju i riječi, „*quod eadem M. V. nos quesuiit sibi subiectos*“. O odnosima između Hrvata i susjednih austrijskih zemalja, naročito s Ferdinandom, gl. veliko mnoštvo isprava sabranih u zborniku Thallóczy-Hodinka o. c. osobito između godina 1522. i 1526. (str. 40–563), onda izvještaje papinskoga poslanika baruna Ivana Burgia od 1524. do 1526. (*Mon. Vaticana Hungariae* ser. II. tom. I. Relationes oratorum pontificiorum. Bp. 1884) i Laszowski o. c. 1–19, a od modernih pisaca Bidermann, *Geschichte der österr. Gesamt-Staats-Idee* vol. II. Innsbruck 1889, 198 i dalje i Klaić, *Povjest Hrvata* knj. II, sv. 3. Zagreb 1904, 315 i dalje, napose 330–331 i 346–348.

⁴²⁾ „Cum legati Croatiae [h]ys diebus hic (u Požunu) apud maiestatem reginalem fuissent legationeque ipsorum iam perfuncta ad V. S. se profecturos assererent, non potuimus committere, vt eos literis ac commendatione nostra vacuos ad V. M. transmitteremus, qui etsi de inclita Austriae domo ac christiana republica benemeriti semper fuerint, utpote qui crebras Thurcarum depopulationes tocies experti strenue semper pro patria pugnarint, hoc tamen tempore ita se gesserunt, ut eos eo libentius V. M. commendaremus. Quare S. V. U. rogamus, ut ipsis *accessum facilem ac pias aures praebere dignetur*, ut nostram commendationem sibi multum apud M. V. profuisse facile experiantur“ (Šišić o. c. 26). Iz ovih riječi proviruje, da su potpisani austrijski savjetnici znali za želje i uvjete hrvatskih staleža.

konjanika s mjesečnom platom od tri dukata (ili zlatna forinta) po momku, to jest, Ferdinand ima da položi gotove pare, a hrvatska će se gospoda onda sama postarati za konja, konjanika i oružje. Dalje su hrvatski poslanici tražili od Ferdinanda još i to, da bi hrvatsku gospodu oštetio za ono, što su ona izgubila u ratovima s Turcima, to jest, da im za izgubljene spahiluke u Hrvatskoj dâ druge u svojim austrijskim nasljednim zemljama. Najposlije imao se Ferdinand još i obavezati, da će potvrditi sva stara prava i privilegija kraljevine Hrvatske, ostaviti je kod njenih dosadašnjih običaja i na njenu obranu podržavati na kranjskoj granici pomoćnu vojsku. Napose još je tražio Krbavski knez Ivan Karlović za sebe od onih hiljadu konjanika ravno njih dvjestapedeset. Sve su ove želje i uvjete hrvatski saborski poslanici predali i napismeno, a Ferdinand im je obećao, da će ih rado ispuniti.

Ali njega je u taj par okupila i teška briga oko ugarskoga izbornog sabora, koji je najprije bio sazvan u Komoran za 25. novembra, a onda odgođen u Požun za 30. novembra. Ali kad se vidjelo, da je broj onih, te su došli u sabor i suviše čedan, i opet bi odgođen za nedjelju 16. decembra u Požun. Ferdinand je sada zbog toga uzeo nagovarati hrvatske poslanike, da bi i oni prisustvovali požunskom saboru, i tako poduprli njegovu stvar. Zato je i izdao naređenje — očito da ih zadrži — svojoj austrijskoj blagajni, da im isplati izvjesnu svotu novaca za trošak. Hrvatski poslanici kao da su u prvi kraj bili voljni da ispune Ferdinandovu želju, no brzo se predomisle i izjave, da za to nemaju dovoljnih instrukcija i punomoći od hrvatskih staleža⁴³⁾. Na početku decembra ostave

⁴³⁾ 25. nov. pisao je Ferdinand banu Batthyányju: „Sed quod scire cupitis, an cum omnibus vestrīs hominibus dietam Gomare (= Komoran) celebrandam visitare debeatis, nostra est voluntas et intentio, ut non solum vos cum omnibus vestrīs hominibus hanc dietam visitetis, sed et cunctos amicos beneuolos et consortes vestros, quos vobiscum trahere poteritis, in ea comparare faciatis, in eaque tractetis, que iuxta rerum exigentiam oportuna fuerint. Quandoquidem ser. dom. Maria regina Hungarie . . . vult, ut illa (sc. dieta) omnino transeat in effectum, quam nos equidem saluam et securam reddemus et simul dabimus operam, quod Croate et Slavones, qui nunc apud nos agunt, similiter illam visitare debeant“ (Šišić o. c. 31), dakle Hrvati i Slavonci nisu eo ipso bili dužni da dođu na požunski sabor, jer inače ne bi Ferdinand trebao da ih tek nagovara (dabimus operam). O svom uspjehu piše banu 28. nov.: „Cum nunciis Croatorum, qui ad nos missi erant, tantum egimus, ut ad dietam Posoniensem quoque eant, rebus nostris illic operam daturi eaque finita se domum conferant, sed nos, antequam in Croaciam redeant, salutabunt, quibus in mandatis et que ulterius agere debeant, dabimus resolutionem“ (Šišić o. c. 34). I opet vidamo, da je Ferdinand nagovarao hrvatske poslanike da pođu na požunski izborni sabor, da ondje podupru njegovu stvar. U istom pismu banu Batthyányju kaže Ferdinand, da glasine, kao da ga Česi nisu htjeli izabrati za kralja, nisu ispravne; šta više, „ut tante eorum in nos cum fidelitati tam obseruancie similia darent exordia, Boemi et Moravi nuncios suos ad Ragusch siue dietam Hungaricalem iam celebrandam condeputarunt, qui illi intersint et res nostras una cum aliis

Beč sporazumjeviši se prije odlaska s Ferdinandom, da se ima dne 21. decembra u Cetinu sastati hrvatski sabor, na koji će doći i njegovi komisari. Već 5. decembra izdao je Ferdinand naređenje propozitu bečkoga kaptola, Pavlu Obersteinu, pa kapetanima Nikoli Jurišiću i Ivanu Katziarneru te mehovskom prefektu Ivanu Pichleru, da pođu u Hrvatsku u sabor kao njegovi komisari oskrbivši ih vjerodajnicama i instrukcijom⁴⁴).

Skoro potom sastao se izborni sabor ugarskih staleža u Požunu u franjevačkom samostanu (16. decembra). Otvorio ga je palatin Stjepan Báthory preporučujući malobrojno sabranom plemstvu i zastupnicima nekih zapadno-ugarskih županija te gradova Šoprona i Požuna kralja češkoga i nadvojvodu austrijskoga Ferdinanda Habsburgovca za vladara. Iako su poslije toga Ferdinandovi komisari, na čelu im ljubljanski biskup Krsto Rauber, isticali na prvom mjestu baštinsko pravo svoga gospodara, ipak sabrani su staleži još istoga dana jednoglasno izabrali Ferdinanda ugarskim kraljem, naročito zato, jer su se nadali, da će njegovim izborom zajamčiti svojoj domovini potrebnu pomoć za uspješniju obranu od Turaka. Poslije toga proglašeni su izbor i krunisanje „provalnika“ Ivana Zapolj-

amicis et beneuolis nostris fouere et promouere studeant“ (Šišić o. c. 33—34); kao što se kod Čeha i Moravaca radilo tek o tome, da uvećaju saborski uspjeh, a ne da učestvuju u ugarskom saboru kao članovi, tako je očito bila želja Ferdinandova i s Hrvatima. Glede nedovoljnih instrukcija hrvatskih saborskih poslanika, upućuju nas Ferdinandove riječi u njegovom naređenju komisarima od 5. dec.: „quod cum reuerendis, spectabilibus, magnificis, nobilibus, egregiis sincere nobis dilectis episcopis, prelatibus, comitibus, nobilibus ac universis ordinibus et statibus regni Croacie *ius nostrum*, quod nobis et serenissime consorti nostre dil. uersus regnum Hungarie competit, exposuissemus, requirendo eisdem, quatenus nos illius uigore aliorumque complurium respectuum intuitu (to su stari ugovori), in dominum et regem suum acceptarent et ut talem recognoscerent (dakle u saboru po komisarima), *ipsi uero status et proceres nuncios et oratores suos* (t. j. Ivana Karlovića, Ivana Perušića i Gašpara Križanića) *ad nos propterea destinarint*, qui tamen plenam super singulis per eos petitis resolutionem reportare nequiverint eo, quod *finis mandati, eis a principalibus suis traditi, longius excedere non licuerit*“, naime već u Beču odnosno u Požunu priznati Ferdinanda svojim kraljem (Šišić o. c. 49).

⁴⁴) Upravo zbog toga, jer se hrvatski sabor imao sastati 21. dec., njegovi su poslanici morali više dana prije 16. dec. ostaviti Beč, da uzmognu prisustvovati saboru; šta više, za sastanak njegov i sve nužno udesiti. Na odlazak hrvatskoga poslanstva oko 3. dec. pokazuje i Ferdinandovo naređenje austrijskoj blagajni od istoga dana: „Unser beuelch ist, das du die vereerung (= čašćenje), so wir der *krabatischen botschaft jüngstlich alhie* (u Beču) von vischen und wein getan haben . . . bezalest“ (Thallóczy-Hodinka o. c. 587). Istoga dana obećaje Ferdinand knezu Ivanu Karloviću Krbavskome gradove Medvedgrad i Rakovec (Thallóczy-Hodinka o. c. 587—588 i Laszowski o. c. 28 po konceptu s datumom 28. nov.). Poslije toga nema u inače kompletno od dana do dana sačuvanim nam austrijskim blagajničkim knjigama (Österr. Gedenkbuch vol. 26 u bivšem komorskom arhivu u Beču) i traga o hrvatskom poslanstvu. Potvrde za sve ono, što je rečeno u gornjemu tekstu o sastanku hrvatskoga

skoga nezakonitim i ništetnim, a svi njegovi privrženici pozvani su, da se u roku do četrdeset dana poklone „zakonitom kralju svome“, jer će inače kao „izdajice“ izgubiti svoja dobra i časti. Na krunisanje dabome nije se ni pomišljati moglo, jer je kruna Sv. Stjepana bila u rukama kralja Ivana⁴⁵⁾. Treći dan poslije izbornoga sabora u Požunu, 18. decembra, sastao se u inače nam nepoznatom mjestu, možda u Dubravi, sabor slavonskoga plemstva, u kojem je novoimenovani ban Krsto Frankapan uveden u čast. Nije nam poznato, tko je sve došao na nj, samo znamo, da je ban Franjo Batthyány poslao u sabor svoga pozudanika s porukom sabranoj gospodi, da ne priznadu kneza Krsta banom, jer da će se u protivnom slučaju on sam postarati, da ih ubrzo stigne zaslužena kazna. Knezu Krstu opet pisao je, neka se okani banstva, a ne bude li ga poslušao, neka znade, da se „ne će jedan drugoga dobrim očima pogledati, kad se nađu zajedno“. Dabome, prijatnije su Batthyányjeve bile uzaludne; šta više, ovaj je sabor zaključio, da se za 6. januara 1527. sazove izborni sabor u Dubravu, koji će priznati Ivana Zapoljskoga zakonitim kraljem. Podjednako bi zaključeno, da se i hrvatska gospoda pozovu u sabor. Ali poziv bana Krsta ne će među njima naći odziva uza sve to, što im se čak zaprijetio, da će ih proglasiti „nepoštenima do sedmoga koljena i dati im oči iskopati“⁴⁶⁾.

VI.

Uto se primaklo vrijeme, da se sastane hrvatski sabor. Nije nam poznato, da li se tkogod našao od hrvatskih staleža 21. decembra u Cetinu; mi samo znamo, da su Ferdinandovi komisari zbog rdavih i blatnih putova onamo stigli tek na Badnjak ne našavši nikoga. Hrvatska su naime gospoda bila kod kuće slaveći Božićne blage dane. Na poziv komisara obećaje onda doći do 29. decembra, ali raspravljanje začeo tek na Staru Go-

sabora u oktobru 1526., pa o izaslanju i djelovanju hrvatskih saborskih poslanika, osvjetljaju isprave sabrane u zbirci Šišić o. c. 4, 7, 9, 21, 26, 30—31, 33, 33—34, 36, 49, 57—64, 98—99.

⁴⁵⁾ Bana Franje Batthyányja nije bilo u tom saboru, kako dokazuju riječi kraljice Marije u pismu od 19. dec., kojima mu javlja, da je njen brat Ferdinand „die dominica proxime preterita (= 16. dec.) . . . communi eorum omnium, *qui huic conventui intererant*, voto electus est et declaratus in regem Hungarie“ (Šišić o. c. 40). Međutim sve da je i bio u saboru s još kojim od slavonskih velikaša, na pr. s Ivanom Tahom, oni bi ondje prisustvovali kao članovi ugarskoga sabora, kako su i ranije tamo dolazili kao državni velikaši. Prisutnost dakle njihova ne bi još učinila osobiti hrvatski izborni sabor izlišnim.

⁴⁶⁾ O tom saboru saznajemo iz pisma bana Batthyányja kralju Ferdinandu od 21. dec. (Šišić o. c. 40—41) i iz izvještaja Ferdinandovih komisara o cetinskom saboru (o. c. 58—59, 61—62).

dinu u franjevačkom cetinskom samostanu. U sabor došli su od velikaša kninski biskup i opat topuski Andrija Tuškanić Kliški, knez Ivan Karlović Krbavski, grof Nikola Zrinski, braća knezovi Krsto i Vuk Frankapani Brinjski, knez Juraj Frankapan Slunjski, knez Stjepan Blagajski, a od nižega plemstva Krsto Šubić Peranski, Bernard Tumpić Zečevski, Ivan Kobasić Brekovički, Gašpar Križanić, Grgur Otmić plemićki sudac županije zagrebačke, Pavao Izačić, Gašpar Gusić, Ivan Perušić, Bartol Drašković, Pavao Janković, Toma Čipčić, Mihajlo Skobljić, Nikola Babonosić, Antun Otmić, Ivan Novaković, Stjepan Simić, jedan Tomašić i pouzdanici senjskoga kapetana Petra Kružića te kneza Bernardina Frankapana, oca bana Krsta⁴⁷).

Prvo je bilo, da su rano jutrom 31. decembra Ferdinandovi komisari izrekli svoje govore u kojima pozivahu sabrane staleže, da se poklone nadvojvodi kao zakonitomu svome gospodaru na osnovu baštinskoga mu prava po ženi mu Ani i starih ugovora. Ali staleži mu na to odgovore upitom, kakovo li su rješenje donijeli sobom od nadvojvode Ferdinanda na one želje i uvjete, što su mu ih predali njihovi poslanici još u novembru. Ovaj je upit Hrvata komisarima bio na veliku nepriliku, pa zato im uzeše objašnjavati, kako bi mnogo probitačnije bilo, da se raspravlja nekim redom, pa će onda i na to doći govor. Zadovoljivši se s ovakim odgovorom, hrvatski se staleži potom odvoje od njih i „uzmu napose ispitivati i raspravljati o baštinskom pravu Ferdinandovu na krunu Sv. Stjepana“, to jest pročitani su prije svega svi stari ugovori, koji su komisari jamačno sa sobom ponijeli, a onda se o njima povela riječ. Ali kako je među hrvatskim staležima bilo, iako mali broj, i takih, koji nisu bili skloni Ferdinandu, a to su bili u prvom redu pouzdanici

⁴⁷) Imena prisutnih hrvatskih staleža saznajemo iz izborne isprave (gl. priloženi fotografski snimak i Šišić o. c. I, 50—53 isto bolje II, 459—461) i iz spiska onih, kojima je na tom saboru dodijeljen izvjesni broj konjanika s mjesečnom plaćom (o. c. I, 64—65). No u ovom spisku ubilježena su neka hrvatska imena veoma nemarno, tako da ih nije prosto možno odgonetnuti. Važno je ime *Ibann* (= Ivan) *Weraschitz*, očito rdavo pročitano mjesto *Weruschitz*, (ili možda neprimećena štamparska greška), a to je Perušić (tobože Berušić!), dakle poznati nam Ivan Perušić. I tako nalazimo u ovom saboru sva tri hrvatska poslanika (kneza Ivana Karlovića, Gašpara Križanića i Ivana Perušića), koji su u novembru bili u Požunu kod kraljice Marije i potom još početkom decembra u Beču kod Ferdinanda. (Ja sam u svoje vrijeme uzalud tražio u komorskom arhivu pod signaturom „Reichsakten“, kako citira *Thallóczy-Barabás*, Cod. dipl. Blagay str. CCXIII (uvoda), original ovoga spisa; zbirka „Reichsakten“ sadržaje isključivo spise, koji se tiču njemačkoga carstva). Od pomenutih hrvatskih saborskih članova, imali su na teritoriji današnje sjevero-zapadne Bosne svoje posjede knezovi Nikola Zrinski, Ivan Karlović, Stjepan Blagajski i Frankapani: Juraj Slunjski, Vuk Brinjski i Krsto Tržaćki, a od nižega plemstva Ivan Kobasić Brekovički (Brekovica je nedaleko od Bihaća na Uni), Pavao Izačić, Bernard Tumpić i Ivan Novaković.

kneza Bernardina Frankapana, oca kneza Krsta, odgovarajući ostale od nadvojvode u korist Ivana Zapoljskoga, staleži se hrvatski tim poslom zabaviše cio dan i tek dockan uveče poslaše komisarima deputaciju s porukom, da su pronašli, da Ferdinand i žena mu Ana odista „imadu potrebno pravo na krunu Ugarske“⁴⁸⁾. Sjutradan na Novu Godinu, u utorak 1. januara 1527., nastave staleži svoj rad već rano ujutro. I opet su komisari prvi progovorili pozvavši staleže, da se sada poslije sinočne izjave „poklone“ Ferdinandu kao svome gospodaru. Ali oni im opet odvrata, da se ne mogu o tome da izjave, dok ne saznadu, što je s njihovim uvjetima i željama. Hrvatski se staleži dakle, iako su priznali Ferdinandu i njegovoj ženi Ani baštinsko pravo na ugarsko-hrvatski prijestô, ipak ne htjedoše da odreknu svoga prava izbora, koji su povezali s ispunjenjem izvjesnih uvjeta. Ovo se pravo izbora naime sav Srednji Vijek, u čitavoj evropskoj feudalnoj historiji, najkrepče odražavalo upravo u postavljanju i izvršenju uvjeta ili zahtjeva, što su ih stavljali plemići budućem svom vladaru pred sam izbor. Tako je bilo i sada, i zato, jer se „hrvatski staleži nikako nijesu dali navesti na drugu koju stvar“, komisari su morali najzad privoljeti, da se pitanje uvjeta i želja raščisti.

Poslije dugotrajne neprekidne rasprave između staleža i komisara „do četiri sata popodne na tašte“, došlo je najposlije do sporazuma⁴⁹⁾. Hrvati stojeći na obećanju zadanom im od Ferdinanda za boravka njihovih poslanika u Beču, uporno su tražili, da se njihov budući kralj ima obavezati,

⁴⁸⁾ „si heten befunden, das Eur Mt. und unser genedigste frau alle *gerechtigkait* genuegsamlich heten *zu der cron zu Hungern*“ (Šišić o. c. 58), riječi veoma značajne poslije požunskoga izbora, čiji je rezultat tada već poznat bio sabranim staležima. Kako su ih Hrvati sami razumijevali, pokazuje ova stavka istih staleža s cetinskoga sabora od 28. apr. 1527: „Nouerit maiestas vestra, quod inveniri non potest, ut nullus dominus potencia mediante Cróaciam occupasset, nisi post discessum nostri quondam ultimi regis Zwonymer dicti felicis recordationis, libero arbitrio se coadiunximus circa sacram coronam regni Hungarie et post hoc, nunc, erga maiestatem vestram“, dakle Hrvati stupaju u dodir s baštinikom krune Sv. Stjepana, a nisu inače povezani s Ugarskom ili čak s narodom mađarskim. Prema tome oni i ne smatraju, da se požunski izbor — kao izljev slobodne volje mađarskoga naroda ili kraljevine Ugarske — tiče direktno još i njih.

⁴⁹⁾ Za te su rasprave poslanici kneza Bernardina Frankapana zauzeli oštar stav protiv Ferdinanda. „Čim su naime primijetili, da su ostali staleži spremni da se poklone Vašem Veličanstvu — izvješćuju komisari u Beč — s mjesta su se odvojili od njih i htjeli su, da ih otrovnim govorima odvrata, ne bi li se kako onemogućio uspjeh Vašem Veličanstvu. No mi smo im pred svima staležima u saboru kazali među ostalim i to, da toga Vaše Veličanstvo nije očekivalo od njihova gospodara (t. j. kneza Bernardina Frankapana), nego je nasuprot držalo, da bi valjalo, kad su i on i njegov sin mnogo dobra primili od austrijske kuće, da se zauzmu za stvar Vašega Veličanstva, a ne da je priječe. Mi pak da moramo istup njegov dojaviti Vašem Veličanstvu. Nato su njegovi poslanici ostavili sabor“ (prijevod s njemačkoga: Šišić o. c. 61).

da će u obranu „svoje kraljevine Hrvatske“ u njoj uzdržavati hiljadu konjanika s mjesečnom plaćom od tri dukata po momku i dvjesta pješaka, i to tako, da od toga broja dvjesta konjanika i svi pješaci pripadnu vrhovnom kapetanu hrvatskom, a ostalih osam stotina konjanika, da bude porazdijeljeno među staleže, već prema položaju pojedinaca. Kako je Ferdinand još u Beču u novembru obećao knezu Ivanu Karloviću Krbavskom dvjestepedeset konjanika, imali su komisari sada mnogo muke, da ga nagovore, da bi se zadovoljio s dvjesta, dok su od ostalih staleža imali dobiti: Nikola Zrinski i Juraj Frankapan Slunjski po 80, Vuk i Krsto Frankapani Brinjski, Stjepan Blagajski te Andrija Tuškanić biskup i opat svaki po 50 konjanika, a ostali niži plemići mnogo manje, tako Ivan Kobasić, Ivan Perušić i Gašpar Križanić po 15 konjanika. Nadalje tražili su hrvatski staleži, da se Ferdinand obaveže, da će uzdržavati na kranjskoj međi duž Hrvatske izvjesni broj vojnika i da će dati pregledati sve hrvatske gradove i utvrde te ih opskrbiti vojskom i municijom; tako su željeli, da se u Bihać smjesti 50 „puškara“, a u Klis i Senj uz 50 konjanika još i po 50, odnosno 60 „puškara“. Najzad Ferdinand se obvezuje, „da će svakolika privilegija hrvatskih staleže, kao i prava, slobostine i potvrđene saborske zaključke (decreta), što su ih nekoć podijelili kraljevini Hrvatskoj i njenom žiteljstvu prijašnji vladari, zajedno s njihovim starim hvale vrijednim običajima i navadama nepovređeno uzdržati, potvrditi i obdržavati“ i da će ih svega života svoga vazda braniti, a tako i „ovu slavnu kraljevinu“⁵⁰).

Kad su potom komisari u ime Ferdinandovo izjavili i pismeno se obavezali, da pristaju na ove zahtjeve, i kad su obećali, da će se zaista i ostvariti, tek onda hrvatski su staleži jednodušno i jednoglasno izabrali i isklicali Ferdinanda, „kralja češkoga i nadvojvodu austrijskoga“, „za našega i cijele ove slavne kraljevine Hrvatske pravoga, zakonitoga, nesumnjivoga i prirodnoga kralja i gospodara, kao što i prejasnu gospođu kraljicu Anu za našu i cijele kraljevine pravu, zakonitu, nesumnjivu i prirodnu kraljicu i gospodaricu“. Potom položiše „s najvećim veseljem“ prisegu „dužne vjernosti i poklonstva“, dignuvši tri prsta u vis i ponavljajući riječi komisara Obersteina, prepozita bečkoga kaptola: „Prisižemo i obećajemo da ćemo odsada unaprijed vazda vjerni i poslušni ostati prejasnom vladaru i gospodaru Ferdinandu kralju

⁵⁰) Bez sumnje se među inim povelu riječ i o pridruženju kraljevine Hrvatske nasljednjim Habsburškim zemljama — što je u stvari značilo koliko prekid dalje državne zajednice s Ugarskom — ali su komisari znali izraditi, svakako zbog Ferdinandovih obzira spram Ugarske i njenoga plemstva, da ta želja (ili uvjet) nije napismeno formulirana, već je i dalje samo ostalo kod „obećanja“, jer inače ne bi imalo smisla, da se hrvatski staleži vraćaju na nju još 28. apr. 1527.

češkom i njegovoj ženi, prejasnoj gospođi Ani, rođenoj kraljici ugarskoj i češkoj⁵¹⁾, gospodarima našima preblagostivima i premilostivima, kao pravim, zakonitim i prirodnim nasljednicima, i kralju i kraljici kraljevine Hrvatske, kao što i njihovim nasljednicima, namjesnicima i upraviteljima, niti možemo ikad više u buduće drugoga koga osim Njihovih Veličanstava i njihovih nasljednika za svoga gospodara ili kralja primiti i priznati“. Poslije toga pođoše svi zajedno u samostansku crkvu, gdje su otpjevali „*Te Deum laudamus*“, a gruvanje topova, zvonjava zvona i klicanje glasnika raširi Cetinom i okolišem radosnu vijest, da je Hrvatska izabrala novoga kralja. Još istoga dana uveče napisana je izborna povelja hrvatskoga sabora, u kojoj staleži izrijekom istakoše, da su „izabrali, primili, učinili, ustanovili i proglasili Ferdinanda hrvatskim kraljem na molbu njegovih dovoljno opunomoćenih komisara, pošto su prije svega detaljno uvažili njegov poziv, „da steče baštinskim putem svetu krunu kraljevine Ugarske“, naročito na osnovu više nepobitnih ugovora, „koje smo mi temeljito razgledali, pročitali i proučili“, a onda i „krepošću izbora valjano i zakonito obavljena i proglašena 16. decembra prošle godine po zakonima kraljevine Ugarske u saboru staleža i redova iste kraljevine, a u gradu Požunu“. Ali najviše zato, što je „između tolikih kršćanskih vladara, samo njegovo posvećeno kraljevsko veličanstvo nas i kraljevinu evo već više godina milostivo darivalo i od bijesnih Turaka branilo, da nas njihovo bjesnilo ne primora da se odmetnemo od prave vjere i kršćanstva“ i jer je „isto kraljevsko veličanstvo druga nebrojena dobročinstva nama iskazivalo i osobitom svojom milošću i darežljivošću oko svih naših prava nastojalo“.

Međutim kolikogod bi se dalo iz ovih golih riječi izborne isprave zaključivati, da je cetinski izbor protekao bez ikakih teškoća, ipak tome nije bilo tako. Komisari izrijekom izvijestiše Ferdinanda o držanju hrvatskih staleža ovako: „Premda njihova izborna isprava kaže, da su priznanje Vašega Veličanstva kraljem i žene Vašega Veličanstva kraljicom, kao i poklon, uslijedili slobodnom voljom i ončas na našu molbu, to se ipak sve onako zbilo, kako je ovdje prikazano i nikako drugačije. No mi smo taj spis i po formi i po sadržaju prihvatili mnijući, da je bolje i časnije, ako se ovako prikaže stvar, nego da se sazna, da je ona samo teško i poslije duga nagovaranja postignuta“⁵²⁾. Svršivši glavni posao,

⁵¹⁾ „domine Anne *nate* regine Hungarie et Bohemie etc“. Ovim se riječima priznaje Ani, kao kćeri Vladislava II, a sestri Ludovika II., baštinsko pravo na krunu ugarsku i češku.

⁵²⁾ Sve nam ovo bjelodano dokazuje, da su hrvatski staleži izabrali Ferdinanda hrvatskim kraljem sasvim nezavisno od požunskoga sabora. Oni ga dođuše spominju-

hrvatski su staleži zaželjeli da pošlju pred svoga novoizabrana kralja svečano poslanstvo, koje će mu predati izbornu ispravu, ali ga i podjednno podsjetiti na ispunjenje zadanih obećanja. Baš zato da Ferdinandu olakšaju položaj, uzeše komisari nagovarati staleže, da bi odstupili od toga, tobože „da ne bude (izlišna) troška“ — dabome, za Ferdinanda — a izbornu ispravu predat će kralju oni, jer i onako moraju se vratiti u Beč. S druge pak strane, oni su im predali jedan primjerak spisa, u kojem su nabrojene Ferdinandove obaveze, a koji su oni u njegovu ime potpisali, dok su u Beč ponijeli drugi primjerak, sačuvan do danas⁵³).

Ali veselo i radosno raspoloženje što je slijedilo izbornom činu, već je sjutradan 2. januara pomučeno dolaskom poslanika bana Krsta Frankapana s porukom, da staleži dođu do 6. januara u Dubravu u sabor, a ako im to nije zgodno, neka sami odrede dan, kada da on glavom stupi među njih, „jer ima s njima raspraviti o stvarima, o kojima zavisi njihova čast i dobrobit“. No staleži odgovore — po savjetu komisara — Krstinom čovjeku, da su se oni već poklonili Ferdinandu i da je zato svako raspravljanje

ali one su riječi u prvom redu naperene protiv izbora Ivana Zapoljskoga, a tek onda kao jedan od razloga, s kojega i oni biraju Ferdinanda. Nezavisni hrvatski izbor najbolje dokazuje činjenica, da se u izornoj ispravi *Ferdinandu ni na jednom mjestu ne daje titula kralja Ugarske*, pa ni na onom, gdje je natanko iznesena čitava njegova velika titula („Ferd. dei gratia Bohemie et Croatiae rex . . . Šišić o. c. 50—51 = II, 459), dok se za kraljicu Anu, kao o kćeri i baštinici Vladislava II., odnosno sestri Ludovika II., kaže: „Anna Hungarie, Bohemie et Croatiae regina“ (o. c. I, 51—52 = II, 459—460). Šta više, sedmi dan poslije izbora, šaljući kralju Ferdinandu svoje poslanike, grof Nikola Zrinski u vjerodajnici daje mu čitavu veliku titulu, ali inače samo: „dei gracia Bohemie et Croatiae regi“ (Šišić o. c. I, 63), dok je na cetinskom saboru prisutni Vuk Frankapan Brinjski deset godina docnije (1537) pisao Ferdinandu: „Postquam nos Croatiae regiam maiestatem vestram elegimus in clementissimum principem ac regem prius quam alia regna“ (Šišić o. c. II, 77). Iz ovih posljednjih riječi izlazi, kao da Hrvati nisu požunski Ferdinandov izbor smatrali odlučnim, jer ono „prius quam alia regna“ može se samo ticati Ugarske i Slavonije. Šta više, uvjerivši se, da Ferdinand ne ispunjuje zadanih obećanja i obaveza, već da ih je upravo cinički prevario, hrvatski mu je sabor 9. sept. 1535. iz Topuskoga u svojoj adresi poručio: „supplicamus Mt. V. humillime, ut nobis literas nostras medio commissariorum suorum per nos missas (to jest, izbornu ispravu od 1. jan. 1527.) reddere et restituere dignaretur, nos autem literas commissariorum ex parte Mt. V. nobis datas (to je spis o Ferdinandovim obvezama od 1. jan. 1527.) . . . remittere et restituere volumus“ (Šišić o. c. I, 341), dakle oni hoće, da se tim činom stavi van snage njihov izborni akt od 1. jan. 1527. Treba znati da je tada još uvijek živio i vladao u svome dijelu Ugarske, kralj Ivan († 1540). Zar bi se hrvatski sabor usudio tako razgovarati, kad bi požunski kraljevski izbor od 16. dec. 1526. bio mjerodavan eo ipso i za Hrvatsku?

⁵³) Oba ova važna akta, izborna isprava hrvatskoga sabora od 1. jan. 1527. i isprava o Ferdinandovim obvezama, nalaze se u bečkom državnom arhivu (Hungarica), a odštampane su u zbirci Šišić, Sabor. spisi I, 50—53 (= II. 459—461) i 54—55. Opis pečata, što vise na izornoj ispravi, gl. u mojem prvom svesku na str. 53.

suvišno. Prelom i sukob s banom bio je dakle neizbježiv. I zaista, prvi su imali da osjete njegovo neprijateljsko raspoloženje Ferdinandovi komisari, jer kad su se poslije dovršena sabora (3. jan.) uzeli vraćati u Beč, samo su teškom mukom i ponajviše uz pomoć Vuka Frankapana Brinjskoga različitim stramputicama srećno stigli do kranjske granice, jedva umakavši zasjedama i stražama kneza Bernardina Frankapana i sina mu bana Krsta⁵⁴).

Izborni sabor cetinski ide u red onih krupnih događaja u prošlosti hrvatskoga naroda, kojim se svršava jedna stara a počinje nova epoha. On je u političkom pogledu snažan izražaj, kako je hrvatski narod u bitnim prigodama mjerodavno odlučivao u najvažnijim državopravnim pitanjima smatrajući sebe i svoju domovinu osobitim političkim narodom i zasebnom političkom teritorijom⁵⁵), nezavisnom od Ugarske, a takovo isto shvaćanje imao je i kandidat na ispražnjeno prijestolje Ferdinand Habsburški. Istina je, da se za puna četiri vijeka državne zajednice s kraljevinom Ugarskom — koju je podržavalo i nosilo gordo i samoljubivo feudalno plemstvo — često činilo, kao da su obje kraljevine, Ugarska i Hrvatska sa Slavonijom, nekom tješnjom vezom povezane, ali to je bila samo prividna posljedica nužde u zajedničkoj obrani od spoljašnjih dušmana i odraz zajedničkih plemićkih staleških interesa. Tek što bi izišli na površinu zasebni hrvatski interesi, hrvatski narod vazda je znao da zauzme i svoje hrvatsko stajalište. No manje važna posljedica cetinskoga izbora nije ni to, što je otada dalje, u vrijeme obrane od Turaka, hrvatski narod stao gledati uslijed tješnjega naslanjanja na susjedne austrijske zemlje u njima ono odlučno mjesto, od kojega se jedino mogao ponadati sigurnijoj pomoći, pa tako se on malo po malo, negdje brže negdje sporije, sve to više stao tuđiti saveznoj kraljevini Ugarskoj, a to s tim više, što su u njoj još puna dva vijeka dalje izbijale na javu, sada snažnije sada slabije pojave i struje protivne bečkomu dvoru. Za tih se borba, iako je i hrvatski narod prekužio više gorkih časova, ipak u glavnom ustalio državopravni položaj kraljevine Hrvatske i ušćivao sve do onoga časa, kad joj više nije mogla zajednica plemićkih interesa potkopati nacionalni karakter. Pobjedom kralja Ivana Zapoljskoga i mađarske narodne stranke, uz koju je pristajala gotovo čitava Slavonija sa zagrebačkom biskupijom na čelu, jedva se može ovaki razvoj hrvatske narodne budućnosti i zamisliti.

Ali još je jedan momenat od osobita interesa. Trajni kontinuitet Habsburške dinastije od 1527. dalje i njena konačna pobjeda u pitanju

⁵⁴) O Cetinskom izbornom saboru up. isprave Šišić o. c. I, 49—50, 50—53 (= II, 459—461), 54—55, 55—57, 57—64, 64—65, 65—68.

⁵⁵) To je priznao 1861. u jednom svom spisu i čuveni mađarski državnik Franjo Deák (Kónyi, Deák Ferencz beszédei vol. II. 1848—1861. Bp. 1886, 363).

popunjenja ispražnjena ugarsko-hrvatskoga prijestola, pa stalne teške borbe s Turcima i nutarnje česte ustavne i partijske trzavice, urodile su posljedicom, da su naraštaji, što su naslijedili onaj, koji je učestvovao u izbornom Cetinskom saboru, sasvim zaboravili taj krupni politički događaj. Nijedan akt hrvatskoga sabora poslije 1535. dalje⁵⁶⁾ — pa ni čuveni akt od 11. marta 1712. (ili obično zvan „hrvatska Pragmatička sankcija“) — nikad ne pominje ni jednom riječi Cetinski izbor. Šta više, o njemu ne govori baš ni riječi nijedan tadanji ljetopisac ili historik, tako: Tomašić († oko 1565.), Vramec († 1587.), Istvánffy († 1615), Pethő († 1629.), Rattkay († 1666.), Ritter-Vitezović († 1713.), Krčelić († 1778.) i Švear († 1842.). Pa ni od 1830. dalje, kad je začelo sve to ljuće i žešće trvenje između Hrvata i Mađžara, i kad su i Hrvati — slijedeći u tome primjer Mađžara — uzeli da brane svoj državopravni položaj, u prvom redu na bazi historijskih podataka, ni onda nitko nije ništa znao o tom važnom političkom aktu! Tek 1846. — to jest posred ljuta hrvatsko-madžarskoga sukoba poslije požunskoga sabora 1843./44. i krvava dana 29. jula 1845. — publikovao je iznenada tadašnji bečki državni arhivar Josip Chmel knjižicu: „Actenstücke zur Geschichte Croatiens und Slavoniens in den Jahren 1526 und 1527. Wien 1846“, u kojoj su prvi puta poslije tri puna stoljeća izišli na javu spisi o hrvatskom izbornom saboru u Cetinu. Kako je tada „tajni kućni, dvorski i državni arhiv“ (geheimes Haus-Hof- und Staatsarchiv) bio pod vrhovnim nadzorom ministra Dvora, kancelara kneza Metternicha, sasvim je prirodna stvar, da Chmel — u vrijeme nesnosne cenzure svih knjiga uopće — svoje knjižice nikako ne bi mogao da objelodani bez dopuštenja svoga reakcionarnoga šefa. Očito se dakle tada, 1846., na bečkom Dvoru htjelo da Hrvatima dâ u ruke snažno qružje u njihovim državopravnim sukobima i sporovima s Mađžarima.

VII.

Malo dana poslije cetinskoga sabora, sastao se u nedjelju 6. januara 1527. sabor slavonskoga plemstva u biskupskom gradu Dubravi nedaleko od Čazme, a sazvaog ga je — kako je već rečeno — ban Krsto Frankapan. Pored biskupa Šimona Erdődyja i banovca Emerika Bradača Ladomeračkoga bez sumnje došli su mnogi velikaši i plemići pa zastupnici gradova — naročito Koprivnice i Križevaca — i kaptola zagrebačkoga i čazmanskoga, ali nam se njihova imena nažalost nisu sačuvala. Kralj Ivan poslao je kao svoje opunomoćene komisare velikaša Ivana Bánffyja Donjolandavskoga, gospodara virovitičkoga grada i plemića Mihajla Keseruja

⁵⁶⁾ Gl. citat gore u bilješci 52.

Gibartskoga, koji su sobom donijeli ispravu Rákoškoga sabora od 1505. i jamačno još i zaključke nedavnoga izbornoga sabora stolnobiogradskoga. Poslanici Ivanovi pročitali su prije svega ove spise na latinskom jeziku, a onda ih dadoše prevesti na hrvatski, što je dokazom, da je u tom saboru bilo niže plemstvo obilno zastupano. Kad su poslije toga komisari pozvali sabrane staleže na vjernost kralju Ivanu, oni ga jednoglasno isklicaše kraljem i priznaše njegovo krunisanje kao legalno i pravovaljano. Da li je sabor o svom izbornom činu izdao i kaku ispravu, što je po prirodi same stvari više nego samo vjerojatno, nije nam još uvijek poznato, jer se, dosada bar, još uvijek o tome nije ništa našlo. Poslije toga sabrani staleži, očito plašeći se zbog bliske turske opasnosti neizbježiva građanskoga rata, stvorše zaključak, da se ima nastojati, da dođe do mira i sporazuma između oba protukralja, a kad im se ban Krsto prisegom obavezao, da će u postignuće toga cilja uložiti sve svoje sile, odglasaše mu zatraženu ratnu daću na obranu zemlje. Zabavivši se još nekim drugim pitanjima, a svakako u prvom redu sudbenima, sabor se slavonski 8. januara razišao⁵⁷⁾.

I tako se hrvatski narod na početku 1527. razdijelio na dva protivna tabora i poklonio dvima kraljevima. Zagrebački građanin Gašpar Pastor već je 8. januara, saznajući za uspjeh obih izbornih sabora, sasvim dobro ocrtao politički položaj, kad je u Veneciju javio ovako: „Ne znam kako će sve to svršiti, ali koliko razbirem, doći će do velikoga rata između našega kralja (Ivana) i principa Ferdinanda... Blažen je onaj, koji će se zakloniti na mirno mjesto. Još držim, da se naš kralj ne će moći oduprijeti Nijemcima, ako ne pozove Turčina [u pomoć]. Tako bar narod govori. Bože sačuvaj kršćanstvo! Što će slijediti dalje, javit ću vam. Ali sigurno je to, da bez rata proći ne ćemo“.

Ferdo Šišić

⁵⁷⁾ O slavonskom saboru u Dubravi gl. Šišić, o. c. 71—80. Sama saborska akta ili su već davno propala ili se još nisu našla. Ja sam ih uzalud tražio u sva tri arhiva grofova Erdődy — s obzirom na biskupa Šimona Erdődyja — u Galgóczu, Vörösváru i u Monyorókeréku. Pa ni u bečkom državnom arhivu nije se našlo ništa poslije sloma 1918., iako je bilo mnogo naučenjaka (naročito mađarskih), koji su mislili, da su negdje u Dvoru sakriveni spisi kraljevske kancelarije Ivana Zapoljskoga, kojoj se još uvijek začudo nije našlo traga.